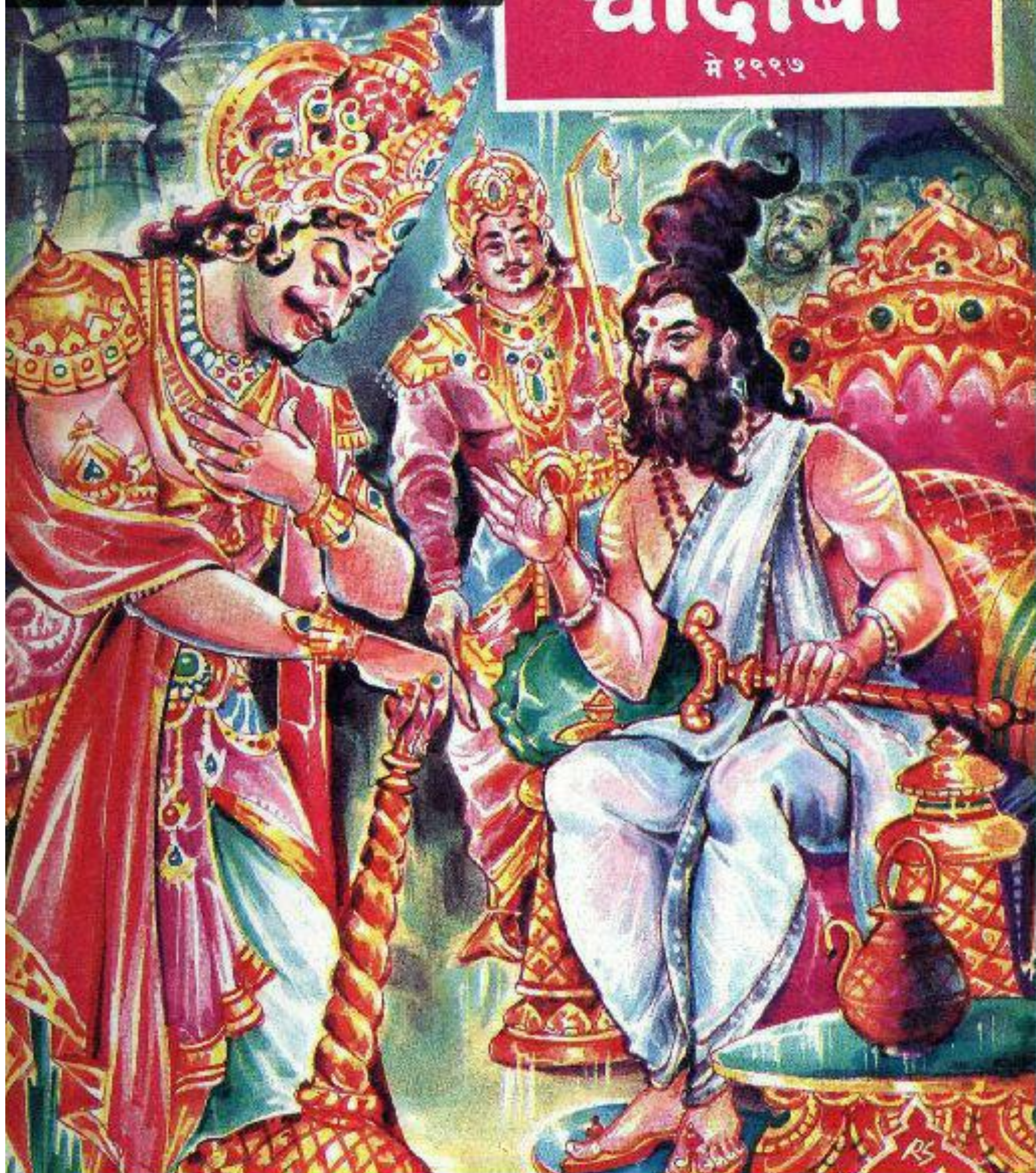

/ 68
चांदोबा
मे १९९७
RS

विशेष समाचार

बांगला देशाचे राष्ट्रपिता

पंचवीस वर्षापूर्वी बांगला देश अस्तित्वात आला. त्या निमित्ताने त्या देशात रौप्य महोत्सव साजरा करण्यात आला. अुत्सव संपल्यावर दोन महिन्यांनी देशाच्या स्थापनेसाठी लढलेले नेता शेख मुजिबूर रहमान यांना 'राष्ट्रपिता' म्हणून घोषित करण्यात आले. आपल्या देशाच्या स्वातन्त्र्यासाठी आन्दोलन करून मुजिबूर त्यात यशस्वी झाले. साऱ्या जगात त्यांची कीर्ती पसरली.

१९४७ मधे आपल्या देशाचे विभाजन झाले. या प्रान्तात मुसलमानांची संख्या अधिक होती, म्हणून हा प्रान्त पाकिस्तानचा भाग बनला. याला 'पूर्व-पाकिस्तान' असे म्हणत असत. परन्तु पहिल्यापासूनच "आपण पाकिस्तानपासून निराळे व्हावे व 'सोनार बांगला' ची स्थापना व्हावी" असे तेथील जनतेला वाटत असे.

परन्तु पाकिस्तानने त्यांची ही इच्छा ठोकरून दिली. पाकिस्तानविरुद्ध केलेल्या या आन्दोलनाचे नेता होते शेख मुजिबूर रहमान. अशा नेत्यांना पाकिस्तान सरकारने तुरुंगात कोंबले. आणि त्यांची चळवळ दाबून टाकायला सुरुवात केली. पण त्यांच्या या प्रयत्नांमुळे प्रजा वैतागली अन् स्वतःच्या बचावासाठी प्रजा प. बंगाल, त्रिपुरा, मेघालय, आसाम आदि प्रान्तांकडे शरणार्थी म्हणून कूच करू लागली. भारताने त्यांना आश्रय दिला. परन्तु त्यांची संख्या दिवसेंदिवस वाढत गेली आणि ही समस्या सोडवण्यासाठी शाश्वत अुपाय शोधणे आवश्यक झाले. शरणार्थींना परत त्यांच्या देशात पाठवायचे तर तेथे योग्य वातावरण असणे आवश्यक होते. यासाठी भारताने बांगला देशच्या मुक्ति सेनेशी हातमिळवणी केली आणि पाकिस्तानशी लढा दिला. नाइलाजाने बळाचा वापर करावा लागला.

१९७१ मधे झालेल्या पंधरा दिवसांच्या या भारत-पाकिस्तान युद्धात १६ डिसें. रोजी पाकिस्तानला आपला पराभव कबूल करावा लागला. पूर्व पाकिस्तान, पाकिस्तानपासून स्वतन्त्र होअून बांगला देशाची स्थापना झाली. शेख मुजिबूर रहमान यांना मुक्त करण्यात आले. १९७२ मधे ते देशाचे अध्यक्ष बनले. परन्तु १९७५ मधे त्यांच्या कुटुम्बीयांसह त्यांची हत्या केली गेली. त्यावेळी जर्मनीत रहात असलेल्या त्यांच्या दोन कन्या तेवढ्या वाचल्या. दोघींपैकी थोरली शेख हसीना वाजेद १९८१ मधे स्वदेशी परत आली व राजकारणात अुतरली. पित्याने स्थापलेल्या अवामी लीग पार्टीची सूत्रे तिने आपल्या हाती घेतली. १९९६ जूनमधे तेथे सार्वत्रिक निवडणुका झाल्या. अवामीलीगचा जय झाला व त्यांना प्रधानमन्त्री पद मिळाले.

बांगला देशच्या संविधानाच्या चौथ्या संस्करणात शेख मुजिबूर रहमान यांना 'राष्ट्रपिता' घोषित करण्यात आले. परंतु १९७९ मधे लष्करी सरकारने हे संस्करण रद्द ठरवले. तरीही जनतेच्या मनात अजूनही ते वंगबन्धु होते व जनता त्यांना 'राष्ट्रपिता' च मानत होती. बांगला देशच्या संविधान सभेने १९ फेब्रु. ला घोषित केले की त्यांना देण्यात येणारी अनादराची वागणूक म्हणजे 'संविधानचा धिक्कार' मानला जाईल.

बांगलादेशने मागच्या १६ डिसें. ला स्वातन्त्र्याचा रौप्यमहोत्सव साजरा केला. १९७५ मधे ज्या ठिकाणी शेख मुजिबूर रहमान यांनी स्वातन्त्र्याची घोषणा केली, त्याच स्थानावर वर्तमान प्रधानमन्त्री शेख हसीना वाजेदने स्वतंत्रता स्मारक स्तूपाची स्थापना केली.

त्याच दिवशी आपल्या देशात 'विजय दिवस' साजरा केला गेला. राष्ट्रपती डॉ. शंकरदयाल शर्मा यांना लष्करी सलामी देण्यात आली.

सद्‌बुद्धीची गोळी

च तुर, विदुर, व प्रवर या नावांचे तिघे भाऊ होते. पित्याच्या मृत्यूनंतर आपल्या विशाल घराचे तीन भाग करून ते आपले आयुष्य कंठू लागले. दिवस जात राहिले पण या तिघांच्या आयुष्यात कसलीही सुधारणा झाली नाही; त्यांची काही प्रगतीही झाली नाही. अर्थात्, त्या दिशेने त्यांनी प्रयत्नही केले नव्हते. 'कसेतरी दिवस निघाले, म्हणजे पुरे', इतकीच त्यांची अपेक्षा होती. कोणाच्या बायकोने आपल्या नवऱ्याला, "अमूक केल्याने लाभ होईल' असे सांगितले,तरी तो तिकडे दुर्लक्ष करी. बायका बिचाऱ्या आपल्या विवशतेमुळे मनातल्या मनात दुःखी होत. पण यामुळे सर्व 'जसे होते तसेच' राहिले.

एके दिवशी एक बैरागी त्यांच्या घरासमोर अुभा राहून 'भिक्षांदेही' म्हणत ओरडू लागला.

त्यावेळी तिघेही भाऊ काही कामासाठी शेजारच्या गावी गेलेले होते. तिघी जावा बसून आपसात गप्पा मारत होत्या. आवाज ऐकून त्यांना वाटले की, 'हा कोणी नवा भिकारी असावा; नाहीतर या घरासमोर अुभा राहून तो असा ओरडलाच नसता. घर कोणाचं आहे, हे याला माहीत नसावं.'

इतक्यात बैरागी 'भिक्षांदेही' म्हणून पुन्हा एकदा ओरडला. तिघी बाहेर येअून त्याला म्हणाल्या, "हे घर कुणाचं आहे, ते माहीत नाही का तुम्हाला? इथे भिक्षा नाही मिळायची."

जराही निराश न होता बैरागी म्हणाला, "पण मी कोण हे तुम्हालाही माहीत नसावं. म्हणूनच तुम्ही असं बोलताय, मला भिक्षा द्यायला नकार देताय. तुमचं भाग्य आज चांगलं आहे, म्हणूनच मी तुमच्या दारी आलोय. सर्वाकडे भिक्षा मागायला जात

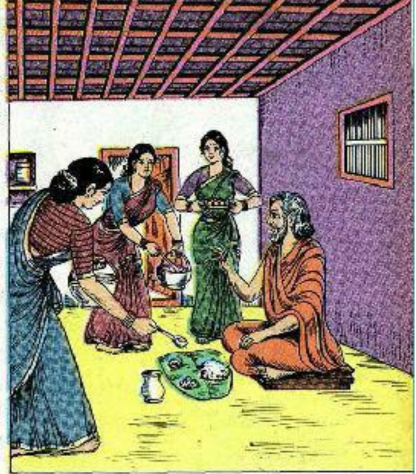
मालती पुंडलीक

नसतो मी! मला भिक्षा दिलीत, तर कल्याण होईल तुमचं."

तिघींना असे वाटले की हा कोणी सामान्य बैरागी नसावा. पण मनातल्या भीतीमुळे त्या काहीच बोलल्या नाहीत. कुणास ठाअूक, कोणत्या बिळात, कसला साप आहे - या विचाराने थोरली म्हणाली, "तुझ्यासारखे भिकारी कित्येक असतील. जे 'कल्याण' म्हणतोयस, ते काय हे सांग बरं! भिक्षा मिळावी, म्हणून खोटं तर नाही बोलत आहेस?"

"तुमच्या घरामागे धन सापडेल, असा अुपाय सांगेन बघा!" बैरागी बोलला.

धनाचे नाव काढताच तिघी जावांच्या मनात आशा अुत्पन्न झाली! आता बैराग्याला भिक्षा देण्यात त्यांनी अुत्साह दाखवला.

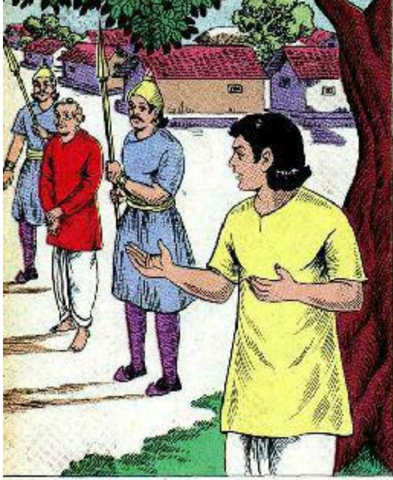
बैराग्याने त्यांची सगळी माहिती विचारून घेतली अन् म्हणाला, "घर तिघा भावांचं म्हणजे पर्यायानं तुम्हा तिघींचंही आहे. तुमचे अधिकार सारखेच आहेत. आता एक काम करा. एकीनं घरात भात शिजवा, दुसरीनं भाजी, तर तिसरीनं दह्याची व्यवस्था करा, आपापल्या घरात. तिघी मिळून मला पोटभर खायला घाला. नंतर सांगेन तुम्हाला धन कुठे अन् कसं मिळेल ते!"

मोठ्या आतुरतेने तिघींनी एकदमच विचारले, "पण धन कुणाच्या घरामागे सापडेल?

बैरागी अुत्तरला, "तिघींनाही आपापल्या हिश्याच्या घरामागे धन मिळेल." तिघींनी बैराग्याला भरपूर जेवण दिले. ढेकर देत तो म्हणाला, "मी खूप संतुष्ट झालोय. तुमचे पती परत आल्यावर त्यांना सामान्य माणसाचं भलं होईल,असं एकादं चांगलं काम करायला सांगा. तिघं जेंव्हा अशी भली कामं करतील, तेंव्हा त्यांना आपल्या घरामागे आपल्याला आवडेल तिथे खणल्यावर धन मिळेल. मी अजून तीन दिवस याच गावात असेन माझ्या म्हणण्याप्रमाणे धन न मिळालं, तर भेटा मला."

त्याचे बोलणे ऐकून तिघी जावांचे चेहरे निस्तेज झाले. त्यांना असे चिंतित पाहून बैराग्याने कारण विचारले.

"तिघा भावांचा स्वभाव एकसारखाच आहे. परोपकारापासून दूरच रहातात ते. तुमच्या म्हणण्याप्रमाणे त्यांच्याकडून एकादं भलं काम करवून घेणं अशक्यच! नुसतं आम्ही तुम्हाला भोजन दिल्याचं कळलं तरी

आकाशपाताळ एक करतील ते! आम्हाला शिव्या देतील, तोंडाला येईल ते बडबडून चांगला अुद्धार करतील आमचा! ते कुठं बाहेर गेलेत, म्हणून इतकं तरी धाडस करू धजलो आम्ही!'' थोरली जाअू म्हणाली.

क्षणभर विचार करून बैरागी म्हणाला, ''माझ्याजवळ सद्‌बुद्धीच्या गोळ्या आहेत. तुम्हा तिघींना एक-एक देतो मी. रात्री झोपण्यापूर्वी गोळी पाण्यात विरघळवून आपापल्या नवऱ्याला द्या. सकाळी अुठल्या-अुठल्या त्यांच्यात सद्‌बुद्धी जागी होईल. त्या गोळीचा परिणाम सूर्यास्तापर्यन्त टिकेल.'' प्रत्येकीच्या हातावर एकएक गोळी ठेवून बैरागी तेथून निघून गेला.

तिघे भाअू परत आल्यावर रात्री त्यांच्या बायकांनी त्यांना न कळत पाण्यातून गोळी दिली.

दुसऱ्या दिवशी चतुर खूप लवकर अुठला. दरवाजा अुघडल्याबरोबर त्याला असे दिसले की, तिथे काही शिपाई अन् राघव अुभे आहेत. राघवला जोरजोरात रडताना पाहून चतुरने त्याला कारण विचारले.

शिपाई म्हणाले, ''यानं खूपजणांकडून कर्ज घेअून शेत आणि घर घेतलं. घर बायकोच्या नावे अन् शेत मुलांच्या नावे. ते कर्ज चुकवायला आता याच्याजवळ काही अुरलंच नाहीय. सावकारांनी तक्रार केल्यावरून आम्ही याला तुरुंगाकडे नेत आहोत.''

''अरे पण तुरुंगात डांबलंत, तर कर्ज कसं चुकवू शकेल तो? बाहेर राहिला, तर काही मार्ग शोधेल, प्रयत्न करील होय ना?'' चतुर बोलला.

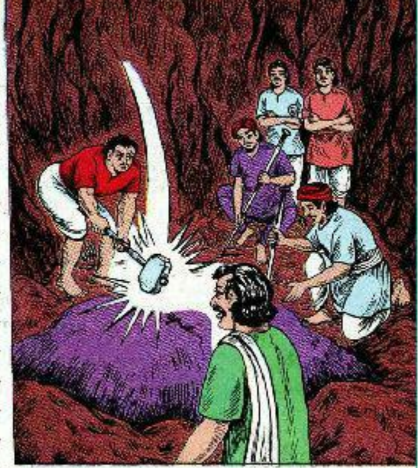
''कर्ज घेणाराला बाहेर रहायचं असेल, तर शंभर अशर्फ्यांचा जामीन द्यायला हवा. त्याची बायको अन् मुलगा द्यायला तयार नाहीत. याच्या स्वत:जवळ तर तितकं धनही नाहीय. मग आम्ही तरी काय करावं? म्हणूनच आता तुरुंगात नेतोय याला.'' एका शिपायाने सांगितले.

चतुर ताबडतोब म्हणाला, ''केवळ शंभर अशर्फ्यांसाठी एका सज्जन माणसाला तुरुंगाची कोठडी? सोडा राघवला; हवं ते धन मी देतो.'' अन् आत जाअून शंभर अशर्फ्या आणून शिपायांच्या हवाली करत तो म्हणाला, ''माझीही आर्थिक स्थिती विशेष चांगली नाहीय. मी दोन बैल घेण्यासाठी हे पैसे जमवले होते. बाजारात जाअूनही मनासारखी खरेदी होअू शकली नव्हती. राघवचं भाग्यच म्हणायचं हे!''

अशर्फ्या घेअून अन् राघवला सोडून देअून शिपाई निघून गेले. नंतर चतुरने राघव, त्याची बायको, त्याचे मुलगे अन् सावकार अशा सर्वांना एकत्र बसवून अुपदेश केला; राघवच्या कुटुंबाला आपल्या कृत्याचा पश्चात्ताप झाला. सावकारांनी चतुरचे जामीनकीचे धन परत केले अन् संतुष्ट होअून निघून गेले. तेंव्हा राघवची बायको चतुरला म्हणाली, ''तुम्ही अन् माझे पती बऱ्याच काळापासून एकमेकांचे शत्रु आहात. यात दोष माझ्या पतीचाच असल्याचं मला छान ठाअूक आहे. असल्या आपल्या शत्रूला आज तुम्ही मोठीच मदत केलीत. तुम्ही फार अुत्तम माणूस आहात. पती तुरुंगात जाताना मी चुप राहिले याबद्दल मला दोष नका देअू. त्यातली खरी गोष्ट जाणून घ्या. यांचा हट्ट होता की, 'तुरुंगात जाईन, पण कर्ज चुकवणार नाही.' आमच्याकडूनही त्यांनी तसं वचन घेतलं; म्हणूनच आम्ही गप्प राहिलो. शत्रूलाही आज तुम्ही जी चांगली वागणूक दिलीत, त्यामुळे आज यांच्यातही परिवर्तन झालंय. आता यांच्या इच्छेप्रमाणे आम्ही कर्ज परत करू. आमच्या चुकीबद्दल आम्हाला पश्चात्ताप वाटतोय. ऋणी आहोत आम्ही तुमचे!''

राघवही चतुरला म्हणाला कि, 'आजपासून शत्रुत्व संपवून आपण दोस्त बनू.' चतुरही संतोषाने घरी परतला.

त्याच दिवशी विदुरलाही दुसऱ्याला मदत करायची संधी मिळाली. तिघा भावात तोच

अधिक बलवान होता. समोरच्या घरी विहीर खणायचे काम चालू होते. एक मोठा दगड अडचण बनून राहिला होता. तो फोडणंही शक्य होत नव्हते. काही लोकांचा असा सल्ला होता की, पाच माणसांची शक्ती एकवटलेल्या माणसाच्या हातूनच हातोड्याच्या दणक्याने तो फोडता येईल. विदुरच्या कानी ही गोष्ट पडली. पण त्याला तर ताबडतोब शेजारगावी जायचे होते. त्याच्या जवळचे नारळ त्या गावचा माणूस चांगल्या किंमतीला खरीदायला तयार होता. नारळ ताबडतोब दिले नाहीत तर संधी हातची जाणार होती; अन् कमीत कमी शंभर अशर्फ्यांचे नुकसान होणार होते.

समोरच्या घरच्यांची अडचण दुसरीच होती. चार मजूर तीन दिवस ही विहीर

खणायचे काम करत होते. आजचा शेवटचा दिवस होता काम सोडून ते निघून गेले, तर खणलेली विहीर पुन्हा मातीने भरून जायची शक्यता होती, अन् आतापर्यन्तचा सारा खर्च वाया जाणार होता. त्यामुळे घरमालक चिन्तित होता. काय करावे हे कळत नव्हते त्याला.

विषय कळल्याबरोबर विदुर तेथे गेला. पुऱ्या बळाने चारपाचदा हातोड्याचा प्रहार केल्याबरोबर पत्थर फुटला अन् ताबडतोब विहिरीला पाणी लागले. हे काम संपल्याबरोबर नारळ घेऊन तो शेजारगावी गेला अन् चांगल्या किंमतीला नारळ विकूनही आला.

प्रवरच्या हाती आणखी एक निराळी संधी आली. मेहनती वरुणला साप डसला. गाववैद्याने औषध सांगून म्हटले की, 'या औषधाने तो वाचेल.' एक दिवसाच्या आत याला अुरगंध लेह खायला घालायला हवा. तसं न केल्यास याचे पाय कामातून जातील. अन् नंतर ते कधीच बरे करता येणार नाहीत.''

हे औषध शहरातल्या प्रमोदजवळच मिळण्यासारखे होते. तेथे जाण्यायेण्यात कमीतकमी एक दिवस जाणार होता. अन् त्या अवधीत जे घडायला नको, ते घडून जाणार होते.

गावपाटलाकडे एक अुत्तम घोडा होता. त्यावर बसण्यासारखा घोडेस्वार सुट्टी घेअून सासुरवाडीला गेला होता. आता एकटा प्रवरच काय तो शहरातून औषध घेअून येण्यासारखा घोडेस्वार गावात होता. पण महिन्यापूर्वी झालेल्या पोटदुखीमुळे वैद्याने त्याला घोड्यावर बसायला मनाई केली होती, त्यामुळे त्याच्या जिवाला अपाय होता.

तरीही वरुणला वाचवण्यासाठी प्रवर घोड्यावरून प्रमोदकडे गेला. जाताना वरुणलाही त्याने बरोबर नेले. प्रमोदने वरुणला औषध दिले अन् प्रवरच्या परोपकार-बुद्धीची तारीफ करून त्यालाही कायाकल्प नावाचे औषध देअून 'हे औषध घेतलंस तर तुझी तब्येत अगदी ठणठणीत होईल' असे सांगितले. वरुणला सुखरूप शहरातून परत आणल्यावर गावकऱ्यांनीही प्रवरची खूप स्तुती केली.

आपल्या नवऱ्यांच्या या सत्कार्यामुळे तिघी जावाही फार खूष झाल्या. बैराग्याच्या सांगीनुसार आपापल्या घरामागे खणल्यावर प्रवरला तांब्याच्या नाण्यांनी भरलेला घडा, विदुरला चांदीच्या नाण्यांचा, तर चतुरला सोन्याच्या नाण्यांचा घडा मिळाला.

चतुरची बायको आनन्दाने वेडीच झाली, पण बाकी दोघांच्या बायका मात्र मन मारून गप्प झाल्या. त्या बैराग्याला शोधायला गेल्या.

बैरागी भेटल्यावर प्रवरच्या पत्नीने सगळी हकिकत सांगून रडत विचारले, ''तुझ्यामुळेच तिघांच्यात सद्‌भाव जागा झाला. मग तिघांना फळं मात्र निरनिराळी कशी मिळाली?''

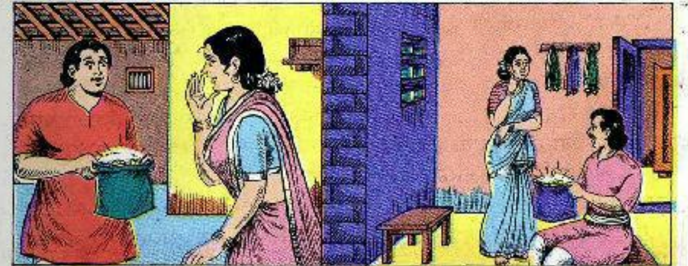
''माझ्या गोळीचा प्रभाव तात्पुरता असतो. पण फळ मात्र ज्याच्या त्याच्या बुद्धीवर अवलंबून असतं.'' बैरागी अुत्तरला.

''पण सर्व भावांची बुद्धी तर सारखीच आहे!'' विदुरची बायको बोलली.

बैरागी म्हणाला, ''नाही, प्रवरनं काम तर चांगलं केलं; एका माणसाचा जीव वाचवला. पण गोळीचा प्रभाव नाहीसा झाल्याबरोबर त्याला वाटलं की आपण केलं, ते बरं नव्हे! पुन्हा कधी असं काही चांगलं काम न करायचा निर्धारही केला त्यानं! त्यामुळेच त्याच्या परिश्रमानुरूप फळ त्याला मिळालं. चांगलं काम केल्यानंतर विदुरला वाटलं की, असल्या कामात आपण आपला वेळ का वाया घालवावा? त्यानं ठरवलं की, असली कामं पुढे कधीकधीच करायची. त्यामुळे त्याला थोडं अधिक फळ मिळालं. पण चतुरला मात्र ते काम करण्यात आनन्द वाटला अन् पुढेही अशी कामं करत रहायचं ठरवलं त्यानं. त्यामुळे त्याला सोन्याची नाणी मिळाली.''

इतके सगळे बैराग्याने सांगूनही त्या दोघी जावा काहीशा असंतुष्टच राहिल्या. त्या जेंव्हा आपापल्या घरी पोचल्या, तेंव्हा त्यांच्या नवऱ्यांनी आपल्याजवळची सोन्याची नाणी दाखवत त्यांना म्हटले, ''चतुरचं असं म्हणणं आहे की या घरात जे काही मिळेल ते तिघांनी सारखं वाटून घ्यावं. त्यानं आम्हालाही त्याच्या नाण्यांत सारखा वाटा दिला.''

आता सिद्ध झाले की तीन भावात चतुरच सर्वात सुशील व सद्‌भावना राखणारा आहे. विदुर व प्रवरच्या बायकांनाही कळून चुकले की सद्‌बुद्धिवाल्या व्यक्तीलाच सोन्याची नाणी कशी मिळाली.

प्रोत्साहन - पारितोषिक

कुसुमपुर गावात दरवर्षी चित्रकला स्पर्धा होत असत. देशातले अनेक चित्रकार या स्पर्धेत भाग घेत. विजेत्यांना मूल्यवान पारितोषिके दिली जात. प्रत्येकाला वाटे की हे पारितोषिक त्याच्या प्रतिष्ठेचे चिन्ह आहे.

या वर्षीही चित्रकलास्पर्धा आयोजित झाल्या. देशातल्या सर्व प्रान्तांमधून चित्रकारमंडळी आपापल्या चित्रांसह कुसुमपुरला पोचली.

सुगंधपुरचा विश्वास नावाचा एक तरुण चित्रकारही आपल्या चित्रांसह स्पर्धेसाठी कुसुमपुरला पोचला. तो जेंव्हा परत सुगंधपुराला गेला, तेंव्हा त्याच्या मित्रांनी विचारले, "काय रे, मिळालं का तुझ्या एकाद्या चित्राला पारितोषिक?"

जरा चिन्ता प्रकट करत विश्वास म्हणाला, "मला फक्त 'प्रोत्साहन-पारितोषिक'च मिळालं."

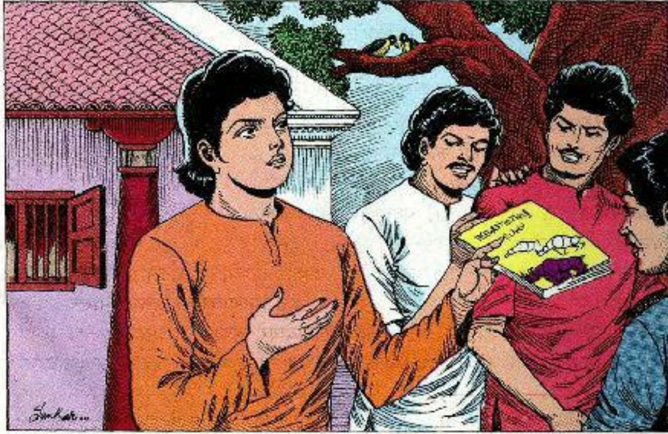
यावर मित्र म्हणाले, "अरे प्रोत्साहन - पारितोषिकच मिळाल्याबद्दल वाईट वाटायचं काय कारण? कित्येक असेही चित्रकार असतील, की त्यांना हे पारितोषिकही मिळालं नाही." अशा प्रकारे त्यांनी विश्वासचे सान्त्वन केले.

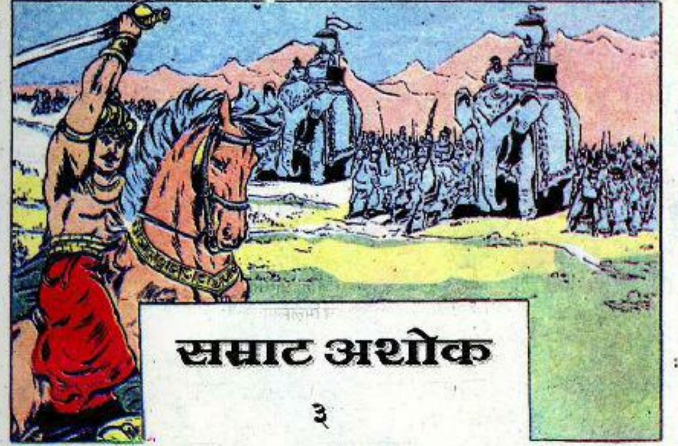
"अरे, पण मला त्याबद्दल वाईट नाही वाटत आहे! मला पुरस्कार म्हणून मिळालेलं पुस्तक पाहून वाईट वाटतंय!" विश्वासने सांगितले.

"कसलं पुस्तक आहे पाहू!" मित्रांनी विचारल्यावरून त्याने पुस्तक दाखवले.

त्या पुस्तकाचे नाव होते - 'चित्र कसे काढावे?'

रामचन्द्र भंडारी

सम्राट अशोक

३

(चन्द्रगुप्तने चाणक्याच्या मदतीने नन्दांना पराजित केले आणि मगध राज्य हस्तगत केले. पाटलीपुत्रला आपली राजधानी बनवून मौर्य वंशाची स्थापना केली. त्याच्यानन्तर त्याचा पुत्र बिन्दुसार सिंहासनावर बसला. बिन्दुसारने मोठ्या दक्षतेने राज्यकारभार चालवला. तीन राण्या असताना एक ब्राह्मणकन्या सुभद्रा हिच्याबरोबरही विवाह केला. तिने अशोकला जन्म दिला. विद्या अन् विवेक-संपन्न अशोक, ज्येष्ठ पुत्र सुशेम याला मुळीच आवडत नसे. दोघांतली तेढ हळूहळू वाढतच गेली.) - यानन्तर

एक दिवस अशोक आपल्या आईच्या इच्छेनुसार सूर्योदयाच्या वेळी फुले, फळे इ. घेऊन नगर-मध्यावरील मन्दिरात गेला अन् पूजा अुरकून तो बाहेर आला. पक्ष्यांची किलबिल अन् मन्दिरांतल्या घंटांचा नाद त्याच्या कानात गुंजत होता. आकाशात विहरणारे पक्षी, अुदयभानुचे किरण अन् त्यामुळे सोनेरी आभा प्राप्त झालेल्या ढगांची शोभा न्याहाळत तो महालाच्या दिशेने चालत होता. इतक्यात पाठीमागून अचानक दौडत येणाऱ्या घोड्याने त्याला खाली पाडले अन् खूप वेगाने तो पुढे जाऊ लागला. घोडेस्वार होता सुशेम.

दुसऱ्याच क्षणी अुठून अशोकनेही वेगाने धावत घोड्याचा पाठलाग केला अन् तो टप्प्यात आल्याबरोबर अुसळी मारून अशोक घोड्यावर चढला. सुशेमच्या हातून लगाम खेचून त्याने घोडा थांबवला. सुशेम खाली

उतरला.

"मी आपल्या वाटेनं मुकाट्याने जात होतो तू मला खाली का पाडलंस? अशोकने विचारले.

"मी नाही, घोड्यानं पाडलं तुला." असे म्हणून सुशेम घोड्यावर चढू लागला.

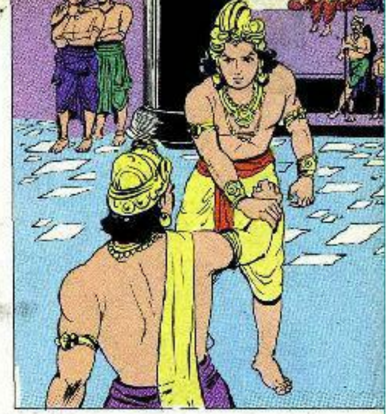
त्याचे मनगट घट्ट पकडून, "माणसांची अजिबात रहदारी नसणाऱ्या या मोठ्या रस्त्यावरून तुला नीट जाता येत नाही. असल्या अयोग्य माणसाला घोड्यावर बसायचा अधिकार कोणी दिला?" अशोकने असे ओरडून विचारले.

"तू कोण माझा अधिकार विचारणारा? मी कोण, माझं पद काय, हे माहीत आहे तुला?" सुशेम गरजला.

"माहीत कसं नसेल? नालायक घमेंडखोरा! तू माझा ज्येष्ठ बन्धू आहेस. म्हणून सोडून देतोय या खेपेला. नाहीतर असा धडा शिकवला असता, की जन्मभर आठवण राहिली असती!" अशोकने ठणकावले.

"पुढे राजा बनणाऱ्याला धमकी देतो आहेस?" क्रोधाने सुशेमने विचारले. "राजा कोण होणार, याचा निर्णय झालेला नाहीय अजून!" अशोकने माहिती पुरवली. "नीट माहिती नसताना अुगीच काहीच्या काही बकू नकोस. महाराज अन् अन्य प्रमुखांचा निर्णय कळलेला आहे मला. मीच होणार आहे राजा." गर्वाने खदाखदा हसत सुशेम बोलला.

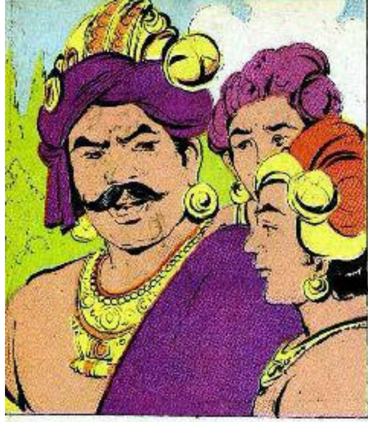
"हेच जर खरं असेल, तर तुला जास्तच सावधगिरी बाळगायला हवी. तू खोटं बोलत आहेत, हे मला चांगलं ठाअूक आहे. अन्

तसा निर्णय झालाच असेल, तर मीही जोरदार विरोध करीन त्याला!" अशोक गंभीरपणे म्हणाला. "तू महाराजांच्या निर्णयाला विरोध करणार?" म्हणत सुशेमने त्याला मारण्यासाठी हात अुगारला.

अशोकने तो हात पकडून आवळला. सुशेमने हात सोडवून घ्यायचा खूप प्रयत्न केला, पण त्याला ते जमेना. दोघांच्यात ताणाताणी सुरू झाली. त्यांच्या ओरड्याने मंदिराचे आवार दणदणू लागले. प्रजाजनही इकडून तिकडून येअून भोवती जमू लागले.

दोन्ही राजकुमार काही दूध पिणारी मुलं नव्हती! चाणक्याने काही वर्षांपूर्वी त्यांची परीक्षा घेतली होती. आता तो जिवन्त नव्हता. राजा बिन्दुसार वृद्ध झाला होता. त्याचे स्वास्थ्यही हरवत होते. दोन्ही

राजकुमारांचे शत्रुत्व जनतेला ठाअूक होते, पण आज ते मर्यादेबाहेर जाअू पहात होते. कुणी मनातही आणले नव्हते की, मौर्य वंशाच्या संस्थापक चन्द्रगुप्तचे नातू अन् त्याचाच योग्य अुत्तराधिकारी असणाऱ्या बिन्दुसारचे दोन पुत्र सुशेम व अशोक असे अुघड्यावर एकमेकांशी भांडतील! त्यांच्या आवाजामुळे प्रजा धावत तेथपर्यन्त आली, पण त्यांच्या जवळ पोचायचे धाडस मात्र कुणाच्यातही नव्हते! दुरूनच सर्वजण आश्चर्य व भयाने पहात राहिले!

भाग्यवश त्याच वेळी *भल्लाटक घोड्यावरून तेथून जात होता. चाणक्यानंतर भल्लाटक मगध राज्याचा प्रधानमन्त्री बनला होता. त्याला पाहिल्याबरोबर दोघा राजपुत्रांनी एकमेकांना सोडले अन् ते दोन बाजूंना अुभे राहिले. "असं सार्वजनिक रस्त्यावर, जनतेसमक्ष तुम्हा दोघांचं एक-मेकांशी झगडणं ही दुर्भाग्याची गोष्ट आहे. तुमच्या पित्याला - महाराजांना - हे कळलं, तर त्यांचा किती क्षोभ होईल! तुम्ही याची काही कल्पना तरी केलीत?" मन्त्र्याने त्यांना विचारले.

अशोक यावर गप्प राहिला. पण सुशेमने चवताळून "कुणाला भिअून पळून जायची गरज नाहीये मला! आपणच सांगा, मीच भावी राजा आहे ना इथला?" असे मन्त्र्याला विचारले.

"राजकुमार, मलाइतकंच माहीत आहे, की याबाबत अजून कोणताही निर्णय घेण्यात आलेला नाहीय. राजाचे ज्येष्ठ पुत्र आहात तुम्ही! तेंव्हा त्या नात्याने अुदात्ततेनं वागणं हा तुमचा धर्म नव्हे का?" मन्त्र्याने काहीशा कडकपणे विचारले, "पण यानं माझ्या पदाचा आदर करावा, यावर मी जोर दिला; यात काही चूक आहे माझी?" सुशेमने विचारले.

"दुसऱ्यावर जोर देअून किंवा त्याचा अपमान करूनच तुम्हाला कोणी आदर नाही देणार! आपल्या सद्व्यवहार अन् सदाचाराने सर्वांचा मान मिळवायचा प्रयत्न करायला हवा त्यासाठी; दुसऱ्यांवर दया दाखवायला हवी, सहनशक्तीची सवय करून घ्यायला हवी. ते सर्व सोडून बारीक-सारीक गोष्टींवरून भांडण करणं बरं नव्हे! याला कोणी सद्व्यवहार नाही म्हणत; दुर्व्यवहार म्हणतात!" प्रधानमन्त्री गंभीरपणे बोलला.

"केवळ योगायोगानेंच वाचला हा माझ्या

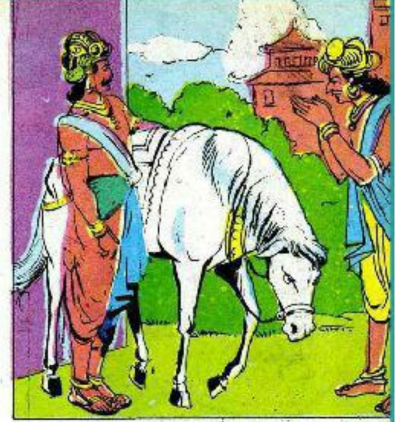
हातून. नाहीतर आज या घमेंडखोराची चामडीच लोळवली असती मी. या पोरट्यानं माझ्यावर हात अुचलायच्या केलेल्या साहसाबद्दल त्याला शिक्षा मिळाली." सुशेम तरीही गर्वाने म्हणाला.

"राजकुमार, आपल्याच भावाबद्दल असं बोलणं अयोग्य आहे. तेही तुमच्याचप्रमाणे युवराज आहेत; तुमच्याच पित्याचे पुत्र आहेत." मन्त्र्याने त्याला समजावायचा प्रयत्न केला.

"शक्य आहे की, हा माझ्या पित्याचा पुत्र आहे, पण याच्या आईनं विवाहापूर्वी अंतःपुरात माझ्या आईच्या सेविकेचं काम केलंय. बाकीच्या राण्यांचीही दासी होती ती! म्हणून मी याला युवराज मानायला तयारच नाही." सुशेमने आढ्यता प्रकट केली.

त्याच्या या बोलण्यामुळे मात्र अशोक त्याच्यावर तुटूनच पडणार होता. पण मन्त्र्याने त्याला अडवले.

"युवराज मी, की तू, हे काळच ठरवील! माझ्या आईचा अपमान केला आहेस तू. मी याचा कधीतरी सूड घेईनच पहा! प्रधानमन्त्री अन् इथे अुपस्थित असलेल्या जनतेला साक्षी ठेअून प्रतिज्ञा करतोय मी! मगध सिंहासनावर बसणारा तू नव्हेस, पण..." वाक्य पुरं होण्यापूर्वीच मन्त्र्याने अशोकच्या तोंडावर हात ठेवला. तो मधेच म्हणाला, "महाराज बिन्दुसार यांचा प्रतिनिधी म्हणून मी तुम्हा दोघांना इथून निघून जायची आज्ञा देत आहे. अगदी या क्षणी, ताबडतोब राजवाड्यात निघून जा!" अन् मग त्याने सर्व लोकानाही तेथून निघून जायला सांतिले.

तेथून मन्त्री सरळ आपल्या घराकडे निघाला. घोड्यावरून अुतरून राजभवना-समोरून जताना मुख्य द्वारातून बिन्दुसारचा मुख्य सल्लागार बाहेर येअून नमस्कार करत म्हणाला, "महाराज, आपणाला भेटू इच्छितात."

"ठीक आहे, चला." म्हणत मन्त्री त्याच्यामागोमाग राजवाड्यात गेला. राजा ज्या एकान्त दालनात आराम करत होता, तेथे मन्त्री पोचला. राजा बिन्दुसार त्या विशाल दालनातल्या मोठ्या मसनदीवर बसलेला होता. समोर दुसरा एक अधिकारी अुभा होता. मन्त्र्याने प्रणाम करताच त्याला अेका आसनावर बसायचा राजाने संकेत केला.

मन्त्री बसल्यावर राजा म्हणाला,

''भल्लाटक, एक वाईट बातमी कानी आलीय. त्याचं विवरण तक्षशिलेहून आलेले हे अधिकारी सांगतील.''

मन्त्र्याला प्रणाम करून अधिकारी म्हणाला, ''मन्त्रिवर, महाराज चन्द्रगुप्तांनी तक्षशिला प्रान्त जिंकून घेतला होता हे आपणाला विदित आहेच. त्यांनी आपला एक अधिकारीही तेथे तैनात केला होता. तेंव्हापासून आजपर्यन्त कसलीही अडचण न येता तेथला राज्य-कारभार सुरळित चालू आहे. पण आता मौर्य-अधिकाराला धिक्कारून तक्षशिलेत बंडाची ज्वाळा भडकू लागली आहे. मगध राज्यातून निराळे होण्याचे प्रयत्न चालू झाले आहेत.''

प्रधानमन्त्री म्हणाला, ''ही तर मोठी विचित्र अन् ताबडतोब हालचाल करायला लावणारी बातमी आहे!''

''आपण तक्षशिलेच्या जनतेवर कसला अन्याय केला नाही, त्यांचं कसलं नुकसानही न केल्यानं आपणाला त्यांचे हे प्रयत्न विचित्र वाटतील. पण आपल्या राजप्रतिनिधींना त्यात कसला विचित्रपणा वाटत नाहीय. कारण आम्हाला असं कळलं आहे की या बंडामागे ग्रीकांचा हात आहे. चन्द्रगुप्त महाराजांनी त्यांना व त्यांच्या सैन्याला तेथून हाकलून देऊन तिथून घालवलं. पण आता ते आपल्यावर आक्रमण करायच्या तयारीला लागले आहेत. मगध राज्य विच्छिन्न होत असल्याची स्वप्नं दिसतात त्यांना!'' अधिकाऱ्याने तपशील सांगितला.

प्रधानमन्त्र्याने विचारले, ''बंड कशा प्रकाराने सुरू होणार आहे?'' ''बंडाचे नेते भूमिगत आहेत. ते उघड्यावर येऊ इच्छित नाहीत. व्यापारी आणि प्रमुख नागरीकांना ते बंडासाठी प्रवृत्त करत असतात. मगध राज्याच्या अधिकाऱ्यांची घरं जाळणं, लुटालूट करणं यासाठी सामान्य जनतेला प्रोत्साहन देत असतात. आमच्या काही सैनिकांना ठार केलं जनतेनं. दिवसें दिवस प्रकरण चिघळत चाललंय.'' अधिकाऱ्याने एकूण परिस्थिती कथन केली.

''ते जर हिंसामार्गावर अुतरले असले, तर आता अुशीर करण्यात अर्थ नाही. सर्व शक्तीनिशी त्यांना दाबून टाकायला हवं. तोच एकमेव मार्ग आहे.'' राजाला संबोधित करून मन्त्री म्हणाला, ''महाराज, सेनापतीला आज्ञा द्या कि तक्षशिलेवर ताबडतोब सैनिक कारवाई करा.''

''असामान्य शक्तिमान अन् पराक्रमी अशा माझ्या पित्यानं स्थापलेलं मौर्य साम्राज्य माझ्या नजरेसमोर छिन्नभिन्न होणं कधीच शक्य नाही. माझ्याच्यानं ते पहावलं जायचं नाही, सहन व्हायचं नाही. त्या बंडखोरांचा बीमोड करायचा मीच विडा अुचलत आहे. माझ्या नेतृत्वाखाली बंडखोरांचा विनाश केला जाईल.'' बिन्दुसार आवेशाने फुसफुसत बोलला.

''जशी आपली इच्छा, पण एक विनन्ती आहे. आपल्या सहा पुत्रांपैकी कोणीतरी हे नेतृत्व करावं. हे काम पित्यानं केलं काय, अन् पुत्रानं केलं काय, सारखंच नं?'' प्रधानमन्त्र्याने सुचवले.

''कशी क्लिष्ट परिस्थिती अुत्पन्न झालीय! सुशेमला राज्याभिषेक करावा असा विचार करत होतो, तर नेमकी आताच ही अडचण अुद्भवली.'' राजा स्वत:शीच पुटपुटू लागला.

''राज्याभिषेक आणखी काही दिवस लांबणीवर टाकणंच अुचित होईल महाराज. आपण तो विचार तात्पुरता स्थगितच करावा. प्रथम सुशेमनं सैन्याचं नेतृत्व करून बंड मोडून परत यावं. म्हणजे जनतेचाही युवराजांबद्दल आदरभाव अन् विश्वास वाढेल.'' मन्त्र्याने सल्ला दिला. राजाही गप्प राहिला. मन्त्री पुढे म्हणाला, ''महाराज, माझी एक लहानशी विनन्ती आहे. प्रथम युवराजांना नेतृत्व करायला आपण सांगू नये. त्याऐवजी आपण अशी परिस्थिती निर्माण करावी, की ते स्वत:च त्यासाठी पुढे येतील! म्हणजे माझ्या म्हणण्याचा अर्थ असा की आपण सहाही युवराजांना इथे बोलावू; त्यांना तक्षशिलेतल्या बंडाळीबद्दल तपशीलवार सांगू. त्यांच्यापैकी कुणीतरी सेनेचं नेतृत्व करून बंडखोरांना नेस्तनाबूत करायची गरज कशी आहे, हे सांगू. ज्येष्ठ पुत्र असल्यामुळे सुशेमच बहुधा पुढे येईल. मगध राज्याचे भावी राजे आपणच आहोत अशी त्याची पूर्ण खात्री आहे. तेंव्हा अगदी आनन्दानं तो हा भार अुचलेल.''

बिन्दुसारला मन्त्र्याची ही कल्पना आवडली. ती अमलात आणायचे त्याने ठरवले.

त्याच दिवशी सर्व राजकुमारांना राजापुढे बोलावण्यात आले. राजाने सर्वांना संबोधित करून म्हटले, ''आता तुम्हापैकी कोणी किशोरवयीन नाही; सर्वांनी तारुण्यात पदार्पण केलेलं आहे. राज्यकारभारासंबंधीचं

ज्ञान सर्वांना असायला हवं. शासन क्रमवार अन् क्षमतेनं कसं चालवावं हे कळायला हवं. त्या दिशेनं तुम्हा लोकांच्या काय काय जबाबदाऱ्या आहेत आदि गोष्टींची माहिती करून घेणं आवश्यक आहे. राज्यात कायकाय चाललं आहे याविषयी नीट माहिती करून घेणं तुमचं कर्तव्य आहे. आता यासाठी योग्य संधीही तुमच्यासमोर चालून आली आहे. अशी बातमी मिळालीय की, तक्षशिला भागात बंडाची भावना अुत्पन्न होत आहे. तिथली शांती भंग होत आहे. बंडखोरांना ताबडतोब दाबून टाकणं आवश्यक आहे. यानन्तर पुन्हा तेथे शांति व सुव्यवस्था स्थापन करावी लागेल. हे काम करायला तुम्हापैकी कोण तयार आहे बोला."

बिन्दुसारला वाटले होते की सुशेम ताबडतोब पुढे येईल अन् जबाबदारी संभाळेल. परंतु तो तर तोंडात गुळणी घेतल्यासारखा चुप होता! बाकी चारांपैकीही कोणी पुढे होईना. शेवटी एक पाअूल पुढे होत अशोक म्हणाला, "महाराज! आपलं आज्ञापालन करायला तयार आहे मी. आपण सोपवलेलं हे काम सहज व्यवस्थित करीन असा आत्मविश्वास आहे माझा! आज्ञा द्या. अगदी या क्षणीच सैन्यासह तक्षशिलेकडे निघेन मी! बंडखोरांचा नायनाट करून मी तिथं शान्ति व सुव्यवस्था स्थापन करीन."

"फार प्रसन्न झालो मी पुत्रा तुझ्यावर! तुझ्या साहस अन् आत्मविश्वासाबद्दल अभिमान वाटतोय मला." असे म्हणून बिन्दुसारनें प्रेमाने अशोकची पाठ थोपटली. नन्तर आपल्या बाकी पुत्रांकडे वळून तो म्हणाला, "भ्याड कुठचे! आपापल्या निवास-स्थानी जाअून लपंडाव खेळत बसा. अुंदीर जसं लोणी चोरून खात बसतात, तसे नुसते पोटभर खात बसा."

पाचही राजपुत्र तेथून निघून गेले. अशोकने पित्याच्या पायांना स्पर्श करून नमस्कार केला व त्याचा आशिर्वाद घेअून तेथून निघून गेला.

"पूज्य गुरुदेव चाणक्यांचे शब्द खरे झालेत. त्यांनी त्या पहिल्या परीक्षेच्या दिवशीच सांगितलं होतं की माझ्या सर्व मुलांच्यात अशोकच समर्थ अन् लायक आहे." राजाच्या मनात आले.

क्रमशः

स्वार्थ-निस्वार्थ

राजा विक्रम निश्चयाने पुन्हा झाडाकडे आला. फान्दीवरील प्रेत त्याने आपल्या खांद्यावर टाकले अन् नेहमीप्रमाणे मौन स्वीकारून तो स्मशानाची वाट चालू लागला. तेंव्हा शवातील वेताळ बोलू लागला, "राजा, जगात सर्वत्र दुष्ट, लबाड अन् कावेबाज लोक भरलेले आहेत. विवेकी माणसाला नाइलाजाने त्यांच्याशी बोलावं लागलं किंवा काही काम पडलं, तर नक्कीच खूप सावधगिरी बाळगायला हवी. खरं तर त्यांच्यापासून चार पावलं दूर रहाणंच बरं, पण गरज पडली की नाइलाजानं संबंध जोडावा लागतो त्यांच्याशी. आपण सावधगिरी न बाळगली तर त्यांच्या चिकण्याचुपड्या बोलण्यात अडकायची अगदी खात्रीच! तो पुरुष असो, वा स्त्री; जरा जरी बेपर्वाई बाळगली तरी ते आपली करतूत दाखवून तुम्हाला बोटावर नाचवतील! स्मशानातल्या दाट काळोखात इतके अगणित कष्ट करत आहेस; म्हणून अशा दुष्ट शक्तींपासून

वेताळ कथा

बचाव व्हावा यासाठी तुला जागरूक करणं हे कर्तव्य समजतो मी आपलं! राजकुमारी मृणालिनीचा एका लबाड गन्धर्वाच्या हातून सर्वनाश झाला. तिची गोष्ट सांगतो मी तुला.'' वेताळ गोष्ट सांगू लागला-

माणिकण्ठ नावाच्या गंधर्वाला एकदा भूलोक पहायची इच्छा झाली. एका पौर्णिमेच्या रात्री तो आकाशमार्गाने भूमीवर अुतरला. त्या वेळी त्या अुद्यानात वैदेह देशची राजकुमारी मृणालिनी आपल्या सख्यांसह विहार करत होती. तिचे सौन्दर्य पाहून मणिकण्ठ अवाक् झाला. इतकी सुन्दर स्त्री त्याला आजवर गन्धर्व लोकातही दिसली नव्हती.

मणिकण्ठला रहावेना. तिच्याजवळ जाअून विचारले, ''हे सुन्दरी, कोण आहेस तू?''

त्याला पाहून आश्चर्यचकीत झालेली राजकन्या म्हणाली, ''मी वैदेहची राजकन्या मृणालिनी. या अुद्यानात आपण प्रवेश कसा केलात? इथे आत यायला मनाई आहे. शिवाय याची रचनाच अशी आहे की, कोणी आत येअूच शकणार नाही!''

''मी गन्धर्व आहे. नाव मणिकण्ठ. आकाशात विहार करत असताना तुझ्या सौंदर्यानं भुरळ घातली मला! स्वतःवर ताबा न राहून मी इथे अुतरलो'' मणिकण्ठ अुत्तरला.

त्याचे बोलणे ऐकून युवराणी घाबरून म्हणाली, ''आपण ताबडतोब निघून जा इथून. शिपायांनी पाहिलं, तर ते कैद करतील तुम्हाला!''

''गन्धर्व आहे मी! माझी शक्ती अद्‌भुत अपार आहे. तुला माहीत नसल्यानं घाबरत आहेस तू. निश्चिन्त रहा माझ्याबाबत.'' असे म्हणून त्याने हवेत आपला हात फिरवला.

दुसऱ्याच क्षणी मृणालिनीच्या सख्या अन् बरोबरचे सारे शिपाई बेशुद्ध होअून पडले. युवराणी हसत बोलली, ''अद्‌भुत, महाअद्‌भुत!''

तिच्या शाबासकीने मोहोरून जात मणिकण्ठ म्हणाला, ''मी अचानक इच्छा प्रदर्शित करतोय म्हणून रागावू नकोस. पण तुझ्याशी विवाह करावा अशी इच्छा आहे माझी! ती प्रकट केल्यावाचून रहावत नाहीय मला.''

आपादमस्तक त्याला न्याहाळून अन् मस्तक झुकवून मृणालिनी म्हणाली, ''माझे तात बऱ्याच दिवसांपासून माझ्या विवाहाच्या प्रयत्नातच आहेत, पण अजून कोणी योग्य वर त्यांना आढळला नाही. आता मीच पती म्हणून तुमची निवड करत आहे. पण विवाहापूर्वी आपणाला एक फार कठीण काम करावं लागेल.''

अुत्सुकता दर्शवत मणिकण्ठने विचारले, ''काय काम आहे ते?'' ''वीरसेन हा आमच्या शेजारचा राजा माझ्याशी विवाहाला अुत्सुक आहे. पण मला तो आवडत नाही. तो तर युद्ध करूनही मला जिंकायच्या प्रयत्नात आहे. तो आमच्यापेक्षा बलवान असून त्याचं सैन्यही अफाट आहे. आपण त्याला पराजित केलंत, तर मी अगदी आनन्दाने आपणाशी विवाह करीन.''

''हा तर माझ्या हातचा मळच की! मी आत्ताच गन्धर्वलोकी जाअून राजा चित्रवर्णला सर्व सांगून परत येतो.'' असे म्हणून मणिकंठ अदृश्य झाला.

मणिकण्ठ भूलोकीच्या एका स्त्रीशी विवाह करू पहात आहे, हे जाणून चित्रवर्णला अतिशय राग आला. त्याला अधिकात अधिक शिक्षा द्यायचा विचार करत असतानाच राजाला समजले की, आपली कन्या कान्तीमयी मणिकंठवर प्रेम करत असून त्याच्याशी विवाहित होण्याचे स्वप्न पहात आहे.

तेंव्हा चित्रवर्ण मणिकंठला म्हणाला, ''गन्धर्व मानवांशी असा संबंध जोडू शकत नाहीत; अन् ते योग्यही नव्हे. तू माझ्या कन्येशी विवाह केलास तर छान होईल. तिला नाकारू नकोस.''

परन्तु मणिकंठ या प्रस्तावाला तयार होईना. मृणालिनीशीच विवाह करण्याबाबत तो अडून राहिला. आपला निर्णय अटळ असून त्यात बदल होणे अशक्य असल्याचे त्याने स्पष्ट सांगून टाकले.

रागाने चित्रवर्ण आता शाप देत म्हणाला, ''तुझा निर्णय अटळ असेल, तर तुला यापुढे गंधर्वलोकात जागा नाही. तुला भूलोकातच

रहावं लागेल अन् या क्षणापासून तुझ्या साऱ्या मन्त्रशक्तीही नाहीशा होत आहेत.''

आपण शापग्रस्त झाल्याचे मणिकण्ठला जरासेही दुःख वाटले नाही. भूलोकी पोचून तो मृणालिनीला भेटला. मृणालिनीने आपला पिता चन्द्रकेतु याला सगळी हकिकत सांगितली. त्याने मनापासून आपली संमती दर्शवली. 'आता मन्त्रशक्ती नाहीशी झालावर मणिकंठ वीरसेनला कसे जिंकू शकेल' याबद्दल मृणालिनीने त्याला विचारले.

''मन्त्रशक्ती गेली, तरी माझ्यात अपार बळ आहे. तुझ्याशी विवाह करण्यासाठी मी आपले प्राणही पणाला लावीन; युद्ध करून त्या वीरसेनचा सर्वनाश करीन.'' मणिकण्ठ पौरुष प्रकट करत म्हणाला.

महिन्याच्या आतच युद्धाची तयारी सुरू

झाली. मणिकंठ चन्द्रकेतुचा सेनापती बनला. त्याच्या नेतृत्वाखाली सैन्याने वीरसेनच्या किल्ल्याला वेढा दिला.

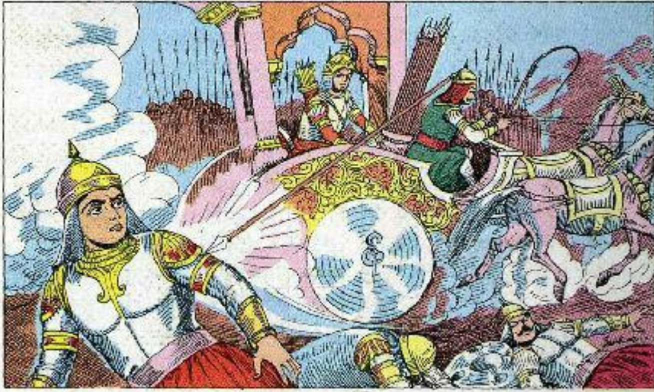
वीरसेनही चांगला पराक्रमी होता. दोघात घनघोर युद्ध झाले. दोन्ही सैन्ये आपापल्या राजासाठी निकराने लढली. युद्ध चालू असताना वीरसेनने फेकलेली एक बर्छी मणिकंठच्या शरीरात घुसणार इतक्यात एक सैनिक विजेच्या वेगाने मधे आला व बर्छी त्याच्या दंडात घुसली. त्याला पाहिल्यावर 'याला आपण कुठेतरी पाहिलं आहे' असे मणिकंठला वाटले.

आता मणिकण्ठनेही मोठ्या आवेशाने रथातून बाण काढून वीरसेनवर त्यांचा वर्षाव केला. एक बाण थेट त्याच्या छातीतच घुसला अन् जोरात ओरडून तो रथावरून खाली कोसळला. राजाच पडलेला पाहिल्यावर त्याचे सैन्य घाबरून विस्कळित झाले. सैनिक रणावरून पळू लागले.

रथावरून ताबडतोब अुरून मणिकण्ठ आता आपणाला वाचवणाऱ्या सैनिकाला शोधू लगला. जखमी सैनिकांच्या शिबिरात त्याला तो सापडला. त्याला पहाताच मणिकण्ठ अवाक् झाला! तो दुसरा कोणी नसून गन्धर्वराजाची कन्या कान्तीमयीच होती! शिपायाच्या वेषात येअून तिनेच आपल्याला वाचवल्याचे त्याने ओळखले.

मणिकण्ठने भरपूर सेवा केल्यावर ती सावध झाली. डोळे अुघडल्याबरोबर त्याला पाहून तिने मान खाली घातली. मणिकण्ठ म्हणाला, "हे काय केलंस कान्तीमयी? ज्यानं तुला लाथाडलं, त्याच्यासाठी एवढा मोठा त्याग? आपल्या प्राणाशी खेळलीस?"

क्षीण स्वरात ती अुत्तरली, "तू नसलेल्या लोकात मी तरी कशी राहू शकणार? निदान तुला पहाता तरी यावं, म्हणून स्वेच्छेनं मी या लोकात आले. आपल्या मन्त्रशक्ती नाहीशा झाल्यावरही तू बलवान वीरसेनशी लढायचं

ठरवलंस. तुझ्यावर कसलं संकट येअू नये, तुला सर्व प्रकारची मदत करता यावी म्हणून मी हरक्षण युद्ध क्षेत्रातही तुझ्या आसपास राहिले. आपल्या मन्त्रशक्तीनं मी वीरसेनचा नाश करू शकले असते. पण आपल्या बाहुबळानं युद्ध जिंकून तुला आपली प्रेयसी मिळवता यावी; त्यात जो आनन्द तुला मिळेल, तो हिरावून घ्यायची माझी इच्छा नव्हती. तुला मी वाचवू शकले, यातच सर्वकाही मिळालं मला! त्यागात जे सुख आहे, ते स्वार्थात कुठे? आता जा आणि मृणालिनीशी विवाहित होअून सुखानं रहा." कान्तीमयीच्या डोळ्यात अश्रु तरारले.

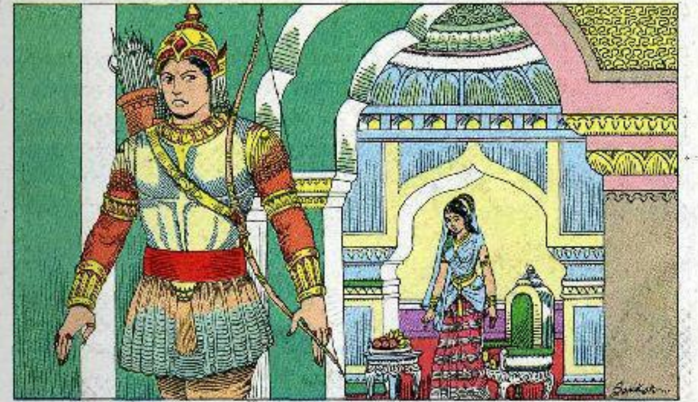
तिच्याजवळ आपली कृतज्ञता व्यक्त करून निघून मणिकण्ठ मृणालिनीला भेटायला गेला. राजा चन्द्रकेतुने त्याचे अभिनन्दन केले. मृणालिनी मोठ्या आनन्दाने म्हणाली, "आता आपला विवाह झालाच म्हणून समजा. विवाहानन्तर माझी आणखी एक इच्छा पूर्ण करावी लागेल तुम्हाला."

"कसली इच्छा?" मणिकण्ठने विचारले.

"काही फार मोठी इच्छा नव्हे. आपलं बाहुबळ अचाट आहे, आपला पराक्रम असामान्य आहे, आपण अुच्च कोटीचे धनुर्धारी आहात. माझी इच्छा अशी की, आसपासचे जेवढे म्हणून राजे असतील, त्या सर्वांना हरवून आपण चक्रवर्ती बनावं. तेंव्हाच मी महाराणी बनून सर्वांच्या आदराचं स्थान बनेन."

यावर तीव्र स्वरात मणिकण्ठ म्हणाला, "क्षमा करा युवराज्ञी, मी तुमच्याशी विवाह करायला तयार नाही." अन् झट्कन् तो तिथून निघून गेला.

गोष्ट संपवून वेताळ विक्रमला विचारू लागला, "राजा, अखेरच्या क्षणी मणिकण्ठची ही वर्तणुक विचित्र नाही वाटत? आपल्या सख्यांसह अुद्यानात विहरणाऱ्या मृणालिनी-समोर आकाशातून अचानक तो अुतरून आला.

मी श्री मणिशंकर यांचा शिष्य आहे. आपल्या बाबतीत त्यांच्याकडून मी ऐकलंय. आपण दोघं एकाच गुरुकुलात शिकलात ना?''

आपल्या सहाध्यायाचे नाव ऐकताच राजवैद्याचे डोळे चमकू लागले. तो अुत्साहाने म्हणाला, ''ओहो! अजूनही मणिशंकरला आठवण आहे माझी? त्यानंच तर नाही पाठवलं तुला माझ्याकडे?''

''नाही. एक महिन्यापूर्वीच शिक्षण संपलं माझं. माझं गाव इथून दोन कोस दूर आहे. तिथे मी आपला व्यवसाय सुरू करणार, इतक्यात आपण आजारी असल्याचं ऐकलं. बास, ताबडतोब इथे आलो मी!''

दयानन्दच्या बोलण्यावर हसत राजवैद्य म्हणाला, ''म्हणजे मी तुझ्या पहिलाच रोगी म्हणायचा! काही हरकत नाही. जी काही परीक्षा करायची, ती करून अुपाय सुरु कर. माझ्या इतक्याच प्रतिभावान मणिशंकरचा शिष्य ठरलास तू; तुझ्यावर पूर्ण विश्वास आहे माझा!''

शर्माच्या अुपायाने राजवैद्य इतक्या लवकर ठणठणीत बरा होईल, असं कुणाला वाटलंही नव्हतं! एका आठवड्यातच तो छान बरा झाला.

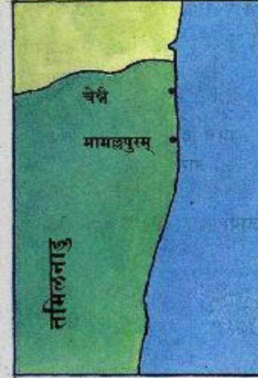
ही बातमी ऐकून राजा मन्त्र्याला म्हणाला, ''या तरुण वैद्यानं, आपल्या राजवैद्याची चिकित्सा करून आठवड्यात बरं केलं त्यांना. स्पष्टच दिसतंय, की हा आपल्या दरबारी वैद्यापेक्षा जास्त हुशार आहे. आपण आता आपल्या वैद्याला विश्रांती घ्यायला सांगून त्या जागी या तरुण वैद्याला नेमलं तर कसं होईल?''

''फारच छान महाराज!'' मन्त्री म्हणाला, अन् ताबडतोब त्यांनी शर्माला बोलावून घेतले.

पण त्यांचा प्रस्ताव नाकारत शर्मा म्हणाला, ''असं कोणतंही रहस्य किंवा कोणती चिकित्सा-पद्धत नव्हे, की जी आपल्या वैद्यराजांना माहीत नसेल! साधारणतः असं पहाण्यात आहे की, जे वैद्य दुसऱ्यांना औषधं देतात, ते स्वतः स्वतःवर अुपचार करायला घाबरतात. राजवैद्यांच्या बाबतही असंच घडलं आहे.''

दयानन्द शर्माची समज अन् नम्रता या गुणांवर प्रसन्न झालेल्या राजाने राजवैद्याचा सहायक म्हणून त्याची नेमणूक केली.

समुद्रकिनाऱ्यावर सहल - १७

दक्षिणेचे महाद्वार

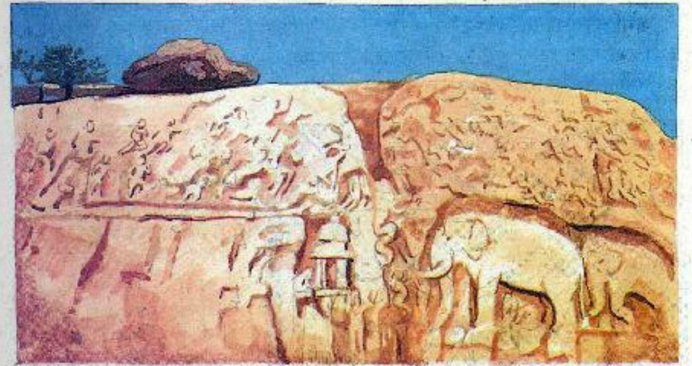
शब्दांकन : मीरा नायर ✯ चित्र : के.एस. गोपकुमार

कोरोमोंडेल किनाऱ्यावरून सहल करत आपण मामल्लपुरम्ला पोचतो. पल्लव राजांच्या काळात हे एक मोठे बन्दर होते. ई.स. च्या सातव्या शतकात पल्लव राजा नरसिंहवर्मनला एक पदवी होती - 'महामल्ल' - म्हणजेच महान् योद्धा. त्याने वसवलेले शहर 'महामल्लपुरम्' हे तमिळमध्ये. मामल्लपुरम् बनले, काही काळापासून लोक याला चुकीने 'महाबलिपुरम्' असे म्हणतात.

मामल्लपुरम् हे एक समृद्ध शहर होते. पल्लवांच्या वेळचे बंदर तर आता नष्ट झाले आहे, परन्तु खडक तासून बनवलेल्या मंदिरे आणि मूर्तींमुळे आजही हे स्थान प्रेक्षणीय आहे. खूप दूरवरूनही कलाप्रेमी व पर्यटक येथे येत असतात.

येथील सर्वात भव्य अशी कलाकृती अर्जुनाची तपस्या किंवा गंगावतरण नावाने ओळखली जाते. हे एका खडकात कोरलेले २९ मीटर लांब व १३ मीटर अुंचीचे अुठावाचे चित्र जगातले सर्वात मोठे अुठावाचे चित्र मानले जाते. या खडकाचे वरचे टोक चिरले गेलेले असल्याने पावसाचे पाणी त्यातून झरते आणि खरोखरच स्वर्गातून गंगा अुतरत असल्याचा आभास होतो.

विशाल शिलाखंड कोरून बनवलेली मंदिरेही मामल्लपुरम्मधे आहेत. यातल्या काहींना 'रथम्' असे म्हणतात

अर्जुनाची तपस्या किंवा गंगावतरण

पांडव रथ

यांचा आकार रथासारखा आहे. पाच रथ धर्मराज, भीम, अर्जुन, नकुल-सहदेव व द्रौपदीच्या नावाने ओळखले जातात. सर्वांना मिळून 'पांडव रथ' असे म्हणतात.

'गंगावरण' अथवा 'अर्जुन तपस्या' च्या पूर्वेकडे वराह व महिषासुरमर्दिनी गुंफा आहेत. त्यात पुराणकथा कोरलेल्या आहेत.

वराह गुंफेतल्या एका पॅनेलमधे विष्णु वराह-अवतार धारण करत असल्याचे आणि हिरण्याक्ष राक्षसापासून पृथ्वीचे रक्षण करत असल्याचे दृश्य कोरलेले आहे.

महिषासुरमर्दिनी गुंफेत दोन चित्रे कोरलेली आहेत. एकात दुर्गेचे महिषासुराशी युद्ध व असुरवधाचे दृश्य आहे. हा महिषासुर अत्यन्त बलवान होऊन त्याने इन्द्रादि देवतांना स्वर्गातून घालवून दिले. त्याच्या अत्याचारांमुळे त्रासून देव-देवतांनी आपसात विचार करून आणि आपापल्या दिव्यशक्ती एकत्र करून अंबिका किंवा दुर्गा नावाच्या एका देवीची निर्मिती केली. या देवीला त्यांनी आपापले सर्व श्रेष्ठ गुण आणि हत्यारे दिली. देवीने महिषासुराला आव्हान दिले. त्यांच्यात घनघोर युद्ध झाले व देवीच्या हातून महिषासुर मारला गेला. झेपावणाऱ्या सिंहावर बसलेली देवी रेड्याचा चेहरा असणाऱ्या असुराला मारून टाकत असल्याचे दृश्य येथे दाखवलेले आहे. ते पहाताना असे वाटते की जणू काही देवींच्या शरीरातून तिचे बळ व वेग प्रस्फुटित होत आहे!

समोरच्या पॅनेलमधे क्षीरसागरात शेषनागावर पहुडलेले विष्णु भगवानाचे चित्रण दिसते.

जवळ समुद्राला लागूनच एक 'जलशयन' मन्दिर आहे. इंग्रजीत याला 'शोअर टेम्पल' म्हणतात.

जलशयन मन्दिर

याचे द्वार पाण्याच्या इतके जवळ आहे की, मंदिरात मागील दाराने प्रवेश करावा लागतो. हे एक शिवमन्दिर असून त्याच्या चारी बाजूच्या घेऱ्याच्या भिंतींवर ठिकठिकाणी नन्दीच्या मूर्ती आहेत.

मामल्लपुरम् हे पाचव्या शतकातल्या महान् वैष्णव संतकवि भूत्ताळवार यांचे जन्मस्थान होय.

मामल्लपुरम्च्या कलासौन्दर्याचा विचार करत आपण पुढे जातो व आणखी एका कलात्मक ठिकाणी पोचतो. याचे नाव आहे - चोलमंडलम् आर्टिस्ट्स् व्हिलेज. कलाकारांनी मिळून ते वसवलेले आहे. अनेक कलाकार आपली घरे तेथे बनवून आपल्या कलाकृती विकून आपली गुजराण करतात. रंगित चित्रे, रेखाटने, मातीच्या मूर्ती आणि कला कौशल्याच्या वस्तुंचे एक स्थायी स्वरूपाचे संग्रहालय येथे आहे. कवितापठन व नृत्याचे कार्यक्रम ही येथे नियमितपणे होत असतात.

भारतातला सर्वात अुंच ध्वजस्तंभ

आता आपला पुढला पडाव म्हणजे भारताचे चौथ्या नंबरचे महानगर आणि तमिलनाडुची राजधानी चेन्नै. अगदी अलिकडेपर्यन्त याला मद्रास असे म्हणत असत. हे शहर बंगालच्या खाडीच्या किनाऱ्यावर १७ कि.मी. लांब पसरलेले आहे. अन् यालाच 'दक्षिणेचे महाद्वार' असे म्हणतात.

१७ व्या शतकात इंग्रजांच्या ईस्ट इंडिया कंपनीने भारताच्या पूर्व तटावर आपली व्यापारी कोठी बनवायचे ठरवले आणि आजच्या चेन्नैच्या अुत्तरेला ४० कि.मी. वर आर्मागाम नावाचे गाव यासाठी निवडले. परंतु व्यापारासाठी ती जागा ठीक नसल्याचे लवकरच अुमगून आले आणि आर्मागामच्या कोठीचा अध्यक्ष फ्रान्सिस डे हा एकादी जागा पहाण्यासाठी नावेत बसून दक्षिणेकडे निघाला. २२ जुलै १६३९ रोजी चन्द्रगिरी राजाचा सामंत डामर्ला वेंकटाद्री नायक याच्या कडून मद्रास कुप्पम नावाचे गाव खरीदण्यात सफल झाला. त्यावेळी ती एक

फोर्ट म्युझिअम

झुडपं आणि घळी असलेली जागा होती. आसपासचे लोक या जागेला 'नरिमेडु' म्हणजे 'कोल्ह्यांचे टेकाड' असे म्हणत. पुढे हीच जागा मद्रास महानगराच्या रूपाने विकसित झाली.

डे याने येथे ईस्ट इंडिया कंपनीची कोठी स्थापित केली व नंतर कोठी व आसपासच्या इंग्रजांच्या वस्तीच्या संरक्षणासाठी तेथे एक किल्ला बनवला. किल्ल्याचे बांधकाम २३ एप्रिल १६४० रोजी पूर्ण झाले. इंग्लंडचा रक्षक सेंट जॉर्ज याच्या पुण्यतिथीचा हा दिवस असल्याने किल्ल्याचे नाव ठेवले - फोर्ट सेंट जॉर्ज.

किल्ल्याच्या आत 'चर्च ऑफ सेंट मेरी' नावाचे चर्च आहे. हे अँग्लो इंडियन संप्रदायाचे भारतातले पहिले चर्च होय. १६८० त ते बांधले गेले. भारतात पुरण्यात आलेल्या इंग्रजांच्या कबरींच्या दगडांनी याचे प्रांगण तयार झालेले आहे.

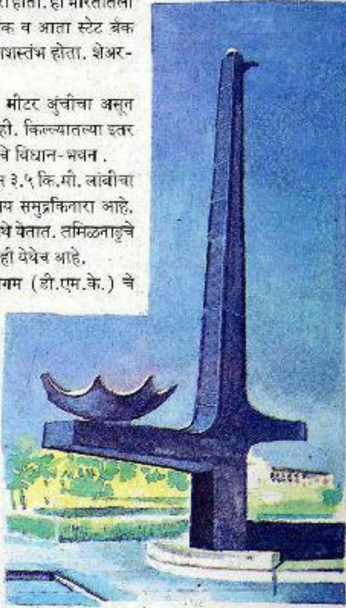
या चर्चमधे पहिला विवाह झाला गव्हर्नर एलिहु येल याचा. याच्याच दानातून नंतर अमेरिकेतील सुप्रसिद्ध येल विश्वविद्यालयाची स्थापना झाली. मद्रास फ्युसिलिअर्सचा झेंडा या चर्चमधे ठेवलेला आहे. ईस्ट इंडिया कंपनीने तयार केलेली हीच पहिली इंग्रजी रेजिमेंट.

फोर्ट म्युझिअममधे ऐतिहासिक दस्तावेज, नाणी, ताम्रपट, हत्यारे मूर्ती व मद्रास शहराच्या प्रारंभिक दिवसातल्या अन्य बऱ्याचशा वस्तु संग्रहित करून ठेवलेल्या आहेत. ही इमारत १६८३ मधे बनली. त्यात मद्रास बँकेची कचेरी होती. ही भारतातली पहिली आधुनिक बँक पुढे हिलाच इंपीरियल बँक व आता स्टेट बँक म्हणण्यात येते. या इमारतीच्या छतावर एक प्रकाशस्तंभ होता. शेअर-बाजारही येथेच भरत असे.

फोर्ट सेंट जॉर्जचा सागवानी ध्वजस्तंभ ५० मीटर उंचीचा असून भारतात इतका उंच ध्वजस्तंभ अन्यत्र कोठेही नाही. किल्ल्यातल्या इतर मुख्य इमारती म्हणजे - सचीवालय व तमिळनाडुचे विधान-भवन.

फोर्टपासून थोड्याच अंतरावर मरीना बीच असून ३.५ कि.मी. लांबीचा हा भारतातला दुसऱ्या क्रमांकाचा लांब वालुकामय समुद्रकिनारा आहे. संध्याकाळी ताजी हवा खाण्यासाठी हजारो लोक येथे येतात. तमिळनाडुचे भूतपूर्व मुख्यमन्त्री सी.एन. अण्णादुरै यांची समाधीही येथेच आहे.

१९६७ मधे तमिळनाडूत द्राविड मुन्नेत्र कझगम (डी.एम.के.) चे पहिले सरकार बनले, तेंव्हा अण्णादुरै त्याचे पहिले मुख्यमन्त्री होते. तमिळ जनतेत त्यांनी नवीन चेतना जागवली आणि डी.एम.के. ला अखिल भारतीय राजनीतीत स्थान बनवून दिले. तमिळ जनता प्रेमाने त्यांना 'अण्णा' (मोठा भाऊ) म्हणत असे. मुख्यमन्त्री-पदावर असतानाच त्यांचे निधन झाले व अंत्येष्टी मरीना बीचवर झाली. लाखोंच्या संख्येने अश्रुभरल्या डोळ्यांनी लोकांनी त्यांना निरोप दिला. ही समाधी आता तीर्थस्थान बनली आहे. तिच्या दर्शनाला रोज हजारो लोक येत असतात.

अण्णा समाधी

तोट्यातला फायदा

मंगा शहरातली अन् शेखर खेड्यातला. दोघांचं लग्न झालं. शिक्षणानंतर शेखर नोकरी शोधायला लागला. वडील अचानक वारल्यामुळे गावात परत येऊन तो कौटुम्बिक जबाबदाऱ्या संभाळू लागला. आई जास्त करून आजारीच असे. एक बहीण होती, तिच्या लग्नाची जबाबदारीही होतीच. त्यामुळे नोकरीचा विचार सोडून देऊन तो शेतीवाडीत लक्ष घालू लागला.

मंगाला खेड्यात रहाणं मुळीच आवडेना. सासरी येऊन चार महिनेही झाले नाहीत, तोच ती "हे घर की तुरुंग? हवाही नाही अन् पुरेसा प्रकाशही नाही या घरात! घरभर सगळीकडे माशा अन् झुरळं! पाहू तिथे उंदीर! संध्याकाळी कुठे बाहेर जावं म्हटलं, तर राममंदिराशिवाय कुठली जागाच नाही! इथं सहा महिने राहिले तरी वेडच लागेल मला." असे नवऱ्याजवळ बोलून ती आपली असंतुष्टता प्रकट करू लागली.

"चांगली पंचवीस वर्षं मी तर इथे आरामात रहातोय. तू शहरातनं आलीयस ना, म्हणून नव्या परिस्थितीशी जुळवून घ्यायला थोडा वेळ तर लागेलच ना!" शेखर समजूत घाली.

परन्तु दिवसेदिवस मंगाची भुणभुण वाढतच राहिली. कसंही करून शहरात आपला संसार हलवायची तिची तीव्र इच्छा होती. माहेरी जाऊन वडिलांना ती म्हणाली, "बाबा, कसंही करून आपल्या जावयासाठी शहरातच एखादी नोकरी शोधा. त्या भिकारड्या गावात रहाणं अशक्य आहे मला!" रडून-भेकून वडिलांजवळ ती तक्रार करत राहिली.

एका मित्राकरवी वडिलांनी जावयासाठी एक नोकरी शोधून काढली. शहराजवळच एका मोठ्या गावात त्यांनी शेखरसाठी नोकरी

साधना अष्टपुत्रे

मिळवली.

या बातमीनं मंगा फारच खूश झाली. रात्री जेवण वाढताना ती नवऱ्याला म्हणाली, ''आता आपलं बाड-बिस्तर बांधा. दोन दिवसात या घाणेरड्या गावातून मुक्त होणार आपण!'' काय प्रकार आहे, हे शेखरला समजेना. तेंव्हा सर्व स्पष्ट करत मंगा म्हणाली, ''माझ्या बाबांनी अुद्धार केलाय तुमचा, इथे माती मळायच्या दुर्भाग्यातून वाचवलंय तुम्हाला!'' ती हे सर्व अशा कुर्यात् म्हणाली की, जणू काही आपल्या बापानं एकादी अगदी अशक्य गोष्ट शक्य करून दाखवलीय!

जरासा विचार करून शेखर म्हणाला, ''घडतं ते आपल्या भल्यासाठीच घडतं. असं म्हणतात. शहरात आईचं औषधपाणीही नीट होअू शकेल. आपण ज्या गावात जाणार आहोत, ते शहराला लागूनच असल्यामुळे आपल्या ताईलाही कदाचित् बरंसं स्थळ मिळून जाईल. शेत कुणाच्या हाती सोपवून आपण जाअूया इथून!''

त्याच्या बोलण्यानं मंगा तर सर्दच झाली! पण कसंतरी सावरून म्हणू लागली, ''वा, वा! तुमच्या बुद्धीची तारीफ करावी तितकी थोडीच! शेत कुणाच्या हाती सोपवलं, तर आपल्याला काय मिळेल? ठेंगा? आपली मिळकत कमी नाही व्हायची? तुमची आई अन् बहीण इथं राहून शेतीचं काम कुणाकडून करून घेत राहिल्या तर ती अडचण दूर होईल ना? ताईच्या लग्नालाही शेवटी पैसा हवाच नं!''

शेखरला ही व्यवस्था विशेष आवडली नाही, पण नाइलाजानं त्याला मंगाबरोबर जावं लागलं, तिच्या हट्टापुढे वाकावंच लागलं. शेतीचा भार आई आणि बहिणीवर सोपवून तो मंगाबरोबर निघून गेला.

नवं गाव मंगाला फारच आवडलं. शेखरही नव्या नोकरीत लक्ष घालू लागला. एकदा गणेशचतुर्थीला गावाला जाअून परत येताना शेखरची बहीण त्याला म्हणाली, ''दसऱ्याच्या अुत्सवाला आम्ही दोघी तुझ्याकडे येअू अन् दिवाळी करून परत येअू. शहर पहावंसं फार वाटतं मला!''

सासू-नणदेनं इथे येअून इतके दिवस रहावं हे मंगाला पसन्त नव्हतं. त्यामुळे दसऱ्यापूर्वीच आपली तब्येत फार बिघडल्याचं तिनं नाटक केलं. नाइलाजानं शेखरला गावाकडे निरोप द्यावा लागला की, 'त्या दोघींनी आत्ता न येता फक्त दिवाळीलाच यावं.' आता दिवा-

ळीही आली. मंगा शेखरला म्हणाली, ''दसऱ्यालाच साडी घेतल्यामुळं आता मला रेशमी साडी नको. मला आपल्या चार हजाराच्या बांगड्याच करून द्या सोन्याच्या!''

शेखर हसून म्हणाला, ''हो, हो! घेईन की! आई अन ताई प्रथमच आपल्याकडे येत आहेत, तेंव्हा त्या दोघींना एकएक रेशमी रेशमी साडीही घेअूया.''

''आं? साडी घ्यायची म्हणालात प्रत्येकीला? आत्ताच इतका खर्च कशाला म्हणते मी? ताईंना साडी लग्नात घेअूया. मला वाटलं होतं की, तुमच्याजवळ जास्त पैसे नसतील, म्हणून मी फक्त चार बांगड्याच मागितल्या. आता साड्यांना लागणारी रक्कम जोडून बांगड्याऐवजी मला हारच हवा. बांगड्या नकोत!'' हट्टाने मंगा म्हणाली.

शेखरनं तिला समजावायचा खूप प्रयत्न केला पण तिच्यावर जराही परिणाम होईना. त्याच दिवशी ती शेखरबरोबर भाड्याच्या गाडीनं शहरात गेली.

दागिन्यांच्या एका दुकानात काचेमागे ठेवलेला एक हार मंगाला फार आवडला. दुकान गिऱ्हाइकांनी खूप भरलेलं होतं. हार दाखवून मंगानं किंमत विचारली. वजन करून दुकानदार म्हणाला, 'गिन्नी हजार रुपये. हार सात गिन्नींचा आहे. सात हजार रुपये किंमत याची.'

किंमत खूपच जास्त होती, पण मंगानं हट्ट धरला की, 'घ्यायचा, तर तो हारच घ्यायचा!' थोड्याच अंतरावर कामात गढलेल्या एका नोकराला दुकानदार म्हणाला, ''हार, सात गिन्नींचा!'' अन् तो पेटीत ठेवून

त्याने मंगाच्या हाती दिला.

हाराचं वजन बहुधा त्या नोकरानं नीट ऐकलं नाही. 'तीन गिन्नी' असं समजून त्यानं तीन हजार रुपये घेअून पावतीही दिली. शेखर दुकानदाराला ही चूक दाखवून देणार, इतक्यात मंगा पट्कन म्हणाली, 'वेड लागलय का? दिवाळीच्या मुहूर्ताला कोणी लक्ष्मी नाकारतं काय? मुकाट्यानं तीन हजार देअून भरकन् बाहेर पडूया इथून ! अुरलेल्या चार हजारात आता बांगड्याही घेअूया.''

तीन हजार देअून शेखर बाहेर आल्यावर मंगाला म्हणाला, ''आता पैसे आहेत आपल्याजवळ यातून त्या दोघींसाठी साड्या घेअूया.''

''हे बरंय की? मी अडवलं नसतं, तर हे चार हजार दुकानदाराच्या तिजोरीत गेले

असतो. ही रक्कम तर माझीच आहे ना! त्यावर तुमचा काय अधिकार?'' मंगा नाराजी दाखवून म्हणाली. शेखर काही बोलू शकला नाही.

घरी पोचल्यावर त्यांना आढळलं की हाराचा फासा अगदी तुटायला झाला आहे. दुसऱ्या दिवशी ते सोनाराकडे गेले. जरा धुमवून फिरवून पाहून दुकानदार म्हणाला, ''सोन्याच्या हाराला काय फासा लावतात? विचित्रच आहे सगळं!''

आपल्यावर वीजच कोसळल्यासारखं वाटलं मंगाला! शहरच्या दुकानदारानं अगदी दिवसाढवळ्या लुटलं होतं त्यांना! त्याच दिवशी ती नवऱ्याबरोबर शहरात गेली. दुकानदाराला पहाताच रागानं थरथरत, ''किती लबाडी ही! तुम्हाला पोलीसच्या हवालीच करायला हवं!'' असं म्हणत तिनं हार त्याच्या हाती दिला.

दुकानदारानं हाराचं वजन करून म्हटलं, ''हा सात गिन्नीचा हार आहे. आम्ही तीन गिन्नीचा हार विकला तुम्हाला. तुम्हीच फसवताय आम्हाला. मीच बोलावतो पोलीसला आत्ता!''

आता दोघा नवराबायकोंच्या लक्षात आलं की, अशा प्रकारानं फसवण्यासाठीच वजन कमी लिहून कमी पैसे घेतले जातात इथे. पण आता करणार तरी काय? मुकाट्यानं घरी परतले ते. गाडीत चढत मंगा म्हणाली, ''कष्टाचे पैसे चोरापोटी गेले. ती फसवेगिरी आठवून आग होतेय शरीराची. वाटतंय की जाऊन त्याचा गळा घोटावा!''

शेखर हसत म्हणाला, ''हे पहा मंगा, तू आपली चूक समजून घ्यायचा प्रयत्न करत नाहीयेस. तूच तर प्रथम त्या दुकानदाराला फसवू पहात होतीस. आता त्याची गैरबुद्धी पाहून चिडते आहेस त्याच्यावर! पण तू तर हेही विसरते आहेस की आपली सासू अन् नणदे बाबत तुझी वागणूक किती गैर आहे! दुकानदाराबद्दल तुझ्या मनात असलेले विचार मी तुझ्याबाबत केले तर आपण एकमेकांबरोबर राहू शकू का नवरा बायको म्हणून?''

आता मंगाचेही डोळे खाडकन् उघडले! तिनं आपली चूक कबूल केली. बायकोत झालेलं परिवर्तन पाहून शेखरला आनन्द वाटला. दागिन्यांच्या दुकानात तीन हजाराचं नुकसान झालं, पण आता त्याला वाटू लागलं, की झालेला लाभच जास्त किंमतीचा आहे!

चांदोबा सोनेरी क्षण - ११

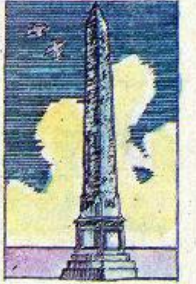
१....हे अद्‌भुत बौद्ध महाकी-मन्दिर?
इ.स. च्या आठव्या शतकात हे बांधले गेले. बौद्धधर्माच्या दोन शाखांपैकी अुदारपंथी महायान पंथाचे हे सर्वात विशाल बौद्धमन्दिर होय. हा पंथ इ.स.पू. च्या पहिल्या शतकात अस्तित्वात आला.

जगात हे कोठे आढळेल?

२....आज जिवन्त असणारा हा अतिप्राचीन वृक्ष?
बायबलमधे म्हटले गेले आहे की मेथुसेल। ९०० वर्षे जगले, या वृक्षाला त्यांचेच नाव दिले गेले आहे. पण सुईसारख्या टोकदार शाखा असलेला हा देवदार वृक्ष मात्र ४,६०० वर्षांचा आहे.

३.... क्लिओपात्राची सुई?
हा भव्य काळ्या ग्रेनाईटचा स्तंभ जवळजवळ ३,५०० वर्षांचा आहे. हे सूर्यमन्दिर इजिप्तचा तिसरा फारो तुट्‌मोस याने इ.स.पू. १४७५ मधे बांधले.

४.... सुस्काऱ्यांचा पुल?
पुलापलिकडे असलेल्या तुरुंगात कैद्यांना डांबले जात असे. पुल पार करता- ना मागे पडलेल्या आपल्या शहरा- कडे पाहून कैदी तुरुंगवासा- पूर्वीचे आपले शेवटचे सुस्कारे येथे सोडत असत.

चित्र कोडे

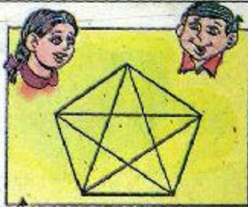
हे चित्र लक्षपूर्वक पाहून त्यातली चूक ओळखा.

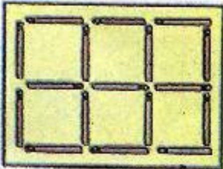
साहसी समुद्रयात्रा

हे सान्ता मारिया जहाजाचे चित्र आहे. क्रिस्तोफर कोलंबस यातूनच आपल्या शोधयात्रेला निघाला होता.

कूट प्रश्न

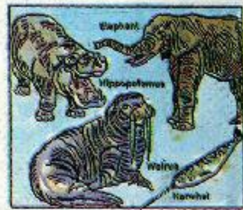
१. शेजारच्या आकृतीत ३० हून अधिक त्रिकोण आहेत. तुम्ही बरोबर आकडा सांगू शकाल?

२. आगपेटीच्या सतरा काड्यांनी वरील सहा एकसारखे चौरस बनले आहेत. त्यापैकी पाच काड्या काढून टाकून फक्त तीन चौरस उरवून दाखवा.

३. यांपैकी कोणत्या जनावरापासून आपणाला मूल्यवान दन्त प्राप्त होतात?

बुद्धि कौशल्याचे प्रश्न

१. एका चाकात अजिबात हवा नाही, हे ध्यानात न येऊन एकाने आपली मोटरगाडी दिल्लीपासून आग्र्यापर्यन्त चालवली. हे कसे शक्य झाले?

२. एक मीटर लांबीची दोरी कुत्र्याच्या गळ्यात बांधली. पण तीन मीटर अंतरावरच्या हाडकापर्यन्त तो सहज पोचला. कसे काय?

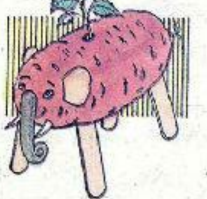
३. एका चोराने पळून जाण्यासाठी वापरलेली कार उभ्या असलेल्या कांही गाड्यांच्या ओळीत मधेच उभी करून सोडून दिली. इन्स्पेक्टर प्रताप ने त्याला ती सोडून जाताना पाहिले तर नाही. पण कार त्याने बरोबर ओळखली. हे कसे शक्य झाले याची काही कल्पना करू शकता?

४. एक मुका-बहिरा हातोडी खरेदीसाठी दुकानात गेला. बोलता येत नसल्याने त्याने ठोकायचा अभिनय केला व दुकानदाराने ताबडतोब त्याला काय हवे हे ओळखले. नंतर दुसरा एक मुका-बहिरा स्क्रू-ड्रायव्हर खरीदायला गेला व त्याचा अभिनयही दुकानदाराने बरोबर ओळखला. नंतर एक आंधळा तेथे करवत खरीदायला गेला. आपल्याला हवी असलेली वस्तु मिळवण्यासाठी तो कसा अभिनय करेल?

हे करून पहा

अंकुरणारा हत्ती

साहित्य

मध्यम आकाराचा बटाटा, प्लॅस्टिसिन, आइस्क्रीमच्या चार पट्ट्या, स्पंजचा एक लहान तुकडा, धन्याचे काही दाणे.

कृति

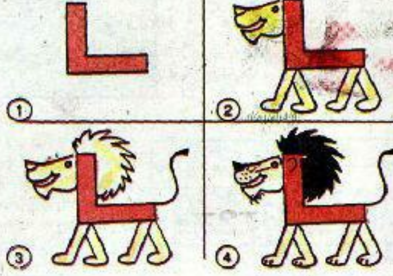
१. प्लॅस्टिसिनच्या लहान लहान गोळ्यांनी हत्तीची सोंड, डोळे व कान बनवून चित्रातल्याप्रमाणे बटाट्याला चिकटवा.

२. आइस्क्रीमच्या पट्ट्या पायांच्या जागी खोचा.

३. पाठीवर बटाट्यात एक बारीक खड्डा बनवून त्यात पाण्याने भिजवलेला स्पंजचा तुकडा आणि धने टाका.

४. थोड्याच दिवसात हत्तीच्या पाठीवर कोथिंबीर उगवताना दिसेल.

L अक्षरापासून सिंह

सोनेरी क्षण १० - ची उत्तरे

जगात कोठे आढळेल?

१. जपानमधे फुजियामा
२. मियन्मार (ब्रह्मदेश)
३. लंडनमधे (इंग्लंड)
४. मादागास्कर
५. किंबर्ले (द. आफ्रिका)

गोष्टीचे कोडे

हॅटचा आकार मोठा असल्याने, ती वापरणाराचे डोके मोठे असावे इतपर्यन्त होम्सचे म्हणणे बरोबर आहे. पण त्याचे डोके मोठे, त्याची बुद्धीही मोठी ही त्यांची कल्पना बरोबर नव्हे. माणसाची बुद्धी डोक्याच्या आकारावर अवलंबून नसते. वर्णन पाहून हे स्पष्टच होते की हॅटधारकापेक्षा होम्सचे डोके लहान आहे. पण त्याचा असा अर्थ नव्हे की होम्स त्याच्यापेक्षा बुद्धीने कमी आहे.

चित्रकोडे

रेड इंडियन्सजवळ घोडे असणे शक्य नाही. स्पेनच्या लोकांनीच नंतर घोडे अमेरिकेत नेले

कूट प्रश्न-

१. आर्चर मासा, पाणी मारून तो कीटकांना खाली पाडतो २. मृत समुद्र नाव समुद्र असले तरी खरा तो एक तलावच आहे. ३. पोर्तुगाल

दुर्योधन अगदी मरता-मरता वाचला. इतका घोर अपमान त्याला सहन होईना. तो हस्तिनापुरकडे निघाला. वाटेत एका सरोवर-किनारी तो विश्रान्तीसाठी थांबला.

युद्धक्षेत्रातून पळालेला कर्णही तेथे येऊन पोचला. आपण पळून गेल्यानंतर काय काय घडले हे त्याला ठाऊक नव्हते. तो बोलू लागला, "दुर्योधना, तुझ्या पराक्रमाची कितीही प्रशंसा केली तरी कमीच. त्या गंधर्वांना जिंकून तू आता हस्तिनापुरकडे परतत आहेस? मी तोंड देऊ न शकल्यानं विकर्णच्या रथातून पळून जाऊन लपून बसलो. आत्ताच तिथून परत आलोय. तुझ्या सारखा वीरपुरूष या जगात दुसरा कोणी नसेल."

कर्णाची प्रशंसा ऐकून दुर्योधनाच्या मनाची जखम वाहू लागली. त्याने कर्णाला सर्व काही सांगितले आणि म्हटले, "युद्धात मी जिंकलो असतो तर मला कीर्ती मिळाली असती, मेलो असतो तरी वीरगती मिळाली असती. या अपमानाचं ओझं घेऊन मी हस्तिनापुरला जाऊ शकणार नाही. मी कोणालाही तोंड दाखवायच्या लायकीचा राहिलो नाही. मला जीवनाची विरक्ती आलीय. इथेच प्रायोपवेशन करून प्राणत्याग करीन मी. तुम्ही सर्वजण हस्तिनापुरला परत जा. या दुःशासनाला राजमुकुट घाला अन् सर्व मिळून राज्यकारभार सांभाळा" अन् त्याने दुःशासनाला आलिंगन दिले.

कर्ण म्हणाला, "अरे तुम्ही दोघं कसला शोक करताय? पांडवांनी तुम्हाला सोडवले, याबद्दल इतकं दुःखी व्हायचं काय कारण? ते तर तुमची प्रजाच आहेत. तुमची सेवा करणं हे कर्तव्य आहे त्यांचं! अपमान वाटण्यासारखं काय आहे त्यात? मरायची भाषा करतोयस तू? ही गोष्ट तुझ्या सामंतांना

कळली, तर ते तुला भ्याड, भित्रा समजतील. तू पांडवांचं सर्वस्व हिरावून घेतलंस, तेंव्हा त्यांनी केलं प्रायोपवेशन? असल्या विचारांना मनात स्थान देअू नकोस.''

शकुनीही त्याचे सांत्वन करत म्हणाला, ''हे काय करतो आहेस तू? मी द्यूतात पांडवांना हरवून त्यांच्याकडून सर्व हिरावून घेतलं, त्यावर बोळा फिरवणार तू? मी मिळवून दिलेलं सारं काही मातीला मिळवणार? प्रायोपवेशनाचा विचार सोडून चांगला आरामात, सुखानं जग बाबा!''

पण दुर्योधनाला कोणाचेच बोलणे बरोबर वाटत नव्हते; अुलट कडू वाटत होते सारे काही! त्याने कुश पसरली, वल्कले धारण केली आणि तो प्रायोपवेशनाला बसला.

देवांच्या हातून हरलेले दानव पाताळात लपले होते. दुर्योधनाने प्रायोपवेशन दीक्षा घेतल्याचे कळल्यावर त्याला आपल्याकडे बोलावून घ्यावे असे त्यांना वाटले. त्यासाठी त्यांनी अग्नि प्रज्वलित करून अथर्ववेदाचे मन्त्रोच्चारण सुरू केले दुधाच्या आहुती सुरू केल्या. तेंव्हा त्या अग्नीतून कृत्या नावाची शक्ती आळस देत बाहेर आली. दानवांसमोर अुभी राहून तिने विचारले, ''काय करू मी तुमच्यासाठी?''

''भूलोकात दुर्योधनाने प्रायोपवेशन दीक्षा घेतली आहे. त्याला या पाताळ लोकात घेअून ये.'' दानवांनी तिला आज्ञा देताच ती दुर्योधनाला घेअून आली.

रात्रभर दानवांनी दुर्योधनाला आपल्याजवळ बसवले. त्याचे मनोरंजन करून ते म्हणाले, ''तुझे सामन्त महाशूर आहेत. तू एक अुत्तम क्षत्रीय आहेस. आपला धर्म सोडून हे प्रायोपवेशन का करत आहेस? यामुळे तुला आत्महत्त्येचं पाप लागेल. या पापाशिवाय दुसरं काहीच मिळणार नाही तुला. ना सुख मिळणार, ना कीर्ती. पण हां, इतकं मात्र खरं, की तुझ्या या अुपासामुळे शत्रूला खूप आनन्द वाटेल. आमच्या बोलण्यातलं तथ्य जाणून घे. ईश्वराच्या वरामुळे तुझं शरीर वज्रासारखं कठीण बनलेलं आहे. तुझ्या शरीराचा खालचा भाग आम्ही सर्जित केला आहे. तू काही कोणी सर्वसामान्य माणूस नव्हेस. तूही देवांसारखाच आहेस. युद्धात तुझ्या बाजूने जे लढतील, ते सगळे आमचेच अंश आहेत. तुझा मित्र कर्ण हा नरकासुराचा अंश आहे. तेंव्हा आता काळजी सोड आणि

निर्भयतेनं आपला राज्यभार संभाळ. पांडवाचा पराभव होईल, त्या दिवसाची प्रतीक्षा कर.'' तप्त दुर्योधनाच्या मनाला या अुत्साहभरल्या शब्दांनी शांत करून त्यांनी त्याला परत पाठवले. कृत्या त्याला भूलोकी कुशासनावर निजवून निघून गेली.

दुर्योधन सकाळी जागा झाला तेंव्हा त्याला हे सर्व स्वप्नासारखे वाटत होते. म्हणून याबाबत तो कोणाशीच काही बोलला नाही.

या वेळी मात्र दुर्योधनाचे मन बदलण्यात कर्ण यशस्वी झाला. अन् दुर्योधन आपल्या परिवारसह वैभवाने हस्तिनापुरला परतला.

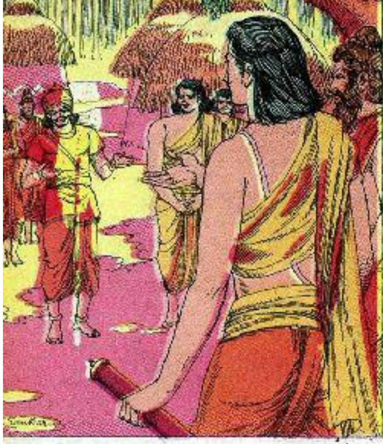
भरसभेत भीष्म दुर्योधनाला म्हणाले, ''आम्ही मनाई करत असूनही तू घोषयात्रेच्या निमित्तानं जाअून शेवटी पराजित होअून परतलास. मानखंडना झाली तुझी. धर्मराजाने तुझी प्रतिष्ठा रक्षण करून तुझ्याशी औदार्याची वागणूक केली. कर्णाच्या बोलण्यावर विश्वासून तू इतक्या थोर माणसाशी शत्रुत्व पत्करलेस. ज्या कर्णाला तू मित्र मानतोस. तो तर तुम्हाला गंधर्वांशी झगडायला सोडून देअून, स्वतः मात्र रणक्षेत्रावरून पळून आला. अजूनही वेळ गेलेली नाहीय. पांडवांशी स्नेहसंबंध स्थापन करून वंशाचं रक्षण कर.''

दुर्योधन यावर विकटपणे खदाखदा हसला आणि कर्ण, शकुनी, दुःशासन यांना बरोबर घेअून तो सभाभवनातून निघून गेला. भीष्माचे बोलणे ऐकून कर्ण मात्र लज्जित झाला व त्याने मान खाली घातली. जाणून-बुजून आपला घोर अपमान करण्यात आलेला

आहे, असे त्याला वाटले. दुर्योधनाला तो म्हणाला, ''राजा, मला सैन्य दे. भीम, अर्जुन, नकुल, सहदेव या सर्वांनी मिळून जितके देश जिंकले, त्यापेक्षा अधिक मी एकटाच जिंकून तुला समर्पण करीन. मग हा वृद्ध भीष्म माझ्याबद्दल असं बोलू धजणार नाही. त्याच्याही मनात माझा मान वाढेल अन् स्वतःला 'लायक' शाबित करायची संधी मला लाभेल.'' दुर्योधनाने त्याला होकार दर्शविला.

कर्ण ससैन्य दिग्विजयासाठी बाहेर पडला. सर्वात अगोदर त्याने द्रुपदाला हरवले, त्याच्याकडून कर-वसुली केली. नंतर तो अुत्तरेकडे वळला. अंग, वंग, कलिंग, मगध, मत्स्य, कोसल आदि देशांच्या राजांना हरवून त्यांच्याकडूनही खंडणी घेतली. यानन्तर त्याने

दक्षिणेकडे मोहरा वळवला. अन् अनेक राज्ये जिंकली. कुंडिननगरचा राजा रुक्मि याने युद्ध न करता कर्णाशी हातमिळवणी केली. अशा प्रकारे आपली विजययात्रा करून काही दिवसांनी कर्ण पुन्हा हस्तिनापुरला दाखल झाला.

दुर्योधनाने कर्णाचे अभिनन्दन केले. तो म्हणाला, "भीष्म, द्रोण, बल्हिक असे कितीतरी जण माझ्या पक्षात आहेत पण तू मला केलेली मदत यांपैकी कोणीच करू शकले नाहीत. तूच माझा खरा मित्र विश्वभरात तुझ्यासारखा तूच."

कर्णाच्या दिग्विजयामुळे दुर्योधनालाही राजसूय यज्ञ करायची दुर्बुद्धी झाली. त्यासाठी आवश्यक ती तयारीही त्याने केली. ऋत्विजांना बोलावून त्याने यज्ञ सुरु करायला सांगितले.

परन्तु ऋत्विजांनी अडचण सांगत म्हटले, "पांडवांना जिंकलंत, तरच तुम्हाला हा यज्ञ करायचा अधिकार प्राप्त होईल. याशिवाय अजून तुमचा पिता जिवन्त आहे. ते जिवन्त असेपर्यन्त तुम्हाला चक्रवर्ती बनायचा अधिकार नाही. राजसूय यज्ञासारखाच एक वैष्णव नावाचा यज्ञ आहे. हवा तर तुम्ही तो यज्ञ करू शकाल."

ही गोष्ट आपले बंधु, कर्ण व शकुनीला सांगितली तेव्हा त्यांनी दुर्योधनाला ऋत्विज सांगत असलेला यज्ञ करायचा सल्ला दिला. त्यासाठी आवश्यक ती व्यवस्था सुरू झाली. नगराबाहेर एक यज्ञशाला बांधली गेली. त्यावेळी पांडव द्वैतवनात रहात होते. एका दूताकरवी दुर्योधनाने यज्ञाची खबर त्यांना कळवली.

धर्मराज त्या दूताला म्हणाला, "ही फार महत्वाची गोष्ट आहे की आमचा बंधु दुर्योधन यज्ञ करत आहे. आम्हालाही त्यात भाग घेण्यासाठी तेथे यायला आवडले असते, पण त्यामुळे आमची वनवास-दीक्षा भंग होईल; म्हणूनच आम्हाला येता येणार नाही."

भीम त्या दूताला म्हणाला, "आमचा वनवास आणि अज्ञातवास पूर्ण झाल्यावर आमचा अग्रज धर्मराज दुर्योधन आणि त्याच्या भावांना बलिपशु म्हणून राखून आमच्या शस्त्रांनीच यज्ञ पूर्ण करेल. दुर्योधनाला जाऊन सांग की त्या यज्ञाला मात्र मी नक्की उपस्थित राहीन."

दुर्योधनाने वैष्णवयज्ञ शास्त्रोक्त पद्धतीने पार पाडला. त्याचे अभिनन्दन करत कर्ण

म्हणाला, "येत्या युद्धात मी पांडवांना मृत्युलोकी पोचवीन. आणि तुझ्याकरवी राजसूययज्ञ करीन. पहातच रहा, ही प्रतिज्ञा मी कशी पार पाडतो ते!"

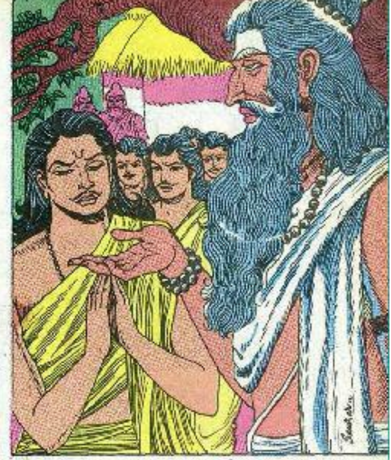
पांडव बराच काळ द्वैतवनात राहिले. त्यांच्या शिकारीमुळे तिथली पशुसंख्या बरीच घटली. त्यामुळे युधिष्ठिर आपल्या बंधुंसह परत काम्यकवनात गेला. तेथे कन्दमुळे व फळे खाऊन ते काळ कंठू लागले.

वनवासाची अकरा वर्षे पूर्ण झाली. कधी-कधी 'आपण द्यूत खेळलो नसतो तर आपले बंधु व द्रौपदी यांना इतका त्रास सहन करावा लागला नसता.' असे विचार त्याच्या मनात येत. भविष्याचा विचार केला तर याहीपेक्षा जास्त दुःखी होई त्याचे मन. पांडवांना मारून टाकण्याचे वचन कर्णाने दुर्योधनाला दिले होते. या साऱ्या आठवणी झाल्यावर त्याचे मन दुःखभाराने दबून जाई. त्या रात्री मग त्याला झोपही येत नसे.

एकदा व्यास त्यांना भेटण्यासाठी काम्यकवनात आले. पांडव बलहीन झाल्याचे त्यांच्या लक्षात आले. त्यांना धैर्य देत त्यांनी भविष्यवाणी केली की, तेरा वर्षांचा काळ सफलतापूर्वक पूर्ण होऊन त्यांना त्यांचे राज्य नक्कीच परत मिळेल.

अशा प्रकारे इकडे पांडव अरण्यात तऱ्हेतऱ्हेची संकटे झेलत होते, तर तिकडे दुर्योधन, शकुनी, कर्ण आदि त्यांना जास्त कसा त्रास द्यावा, त्यांच्या हातून नियम-भंग होण्यासाठी काय करावें यासाठी नेहमी योजना बनवत रहात.

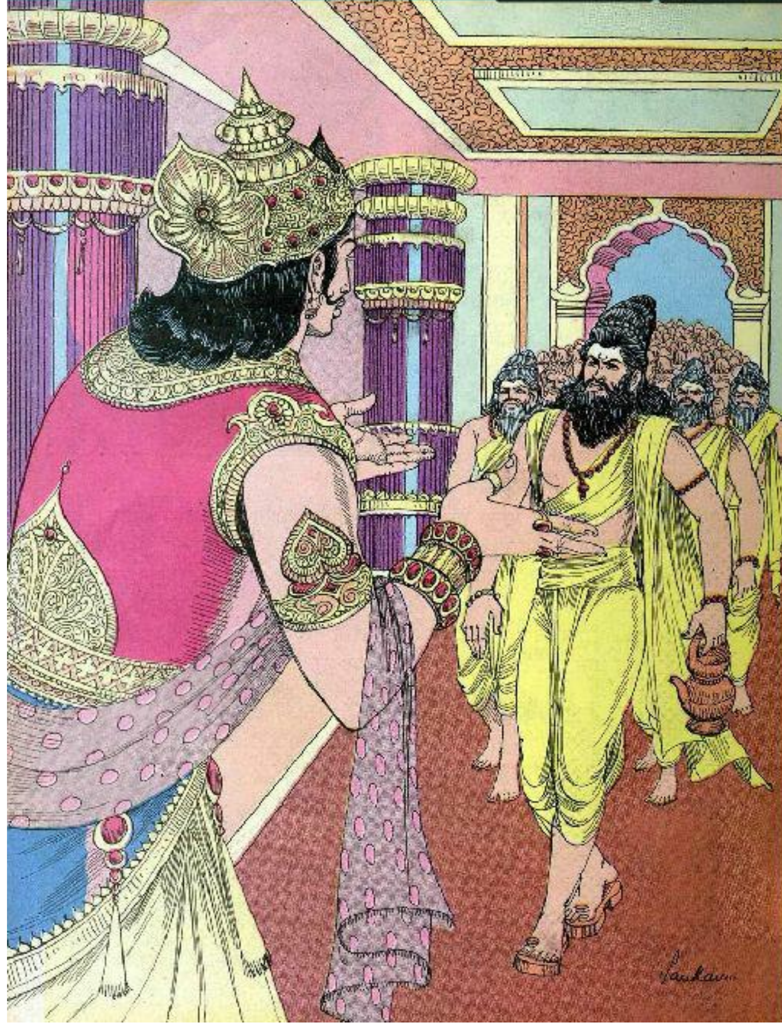
अशातच एकदा आपल्या दहा हजार

शिष्यांनिशी दुर्वास हस्तिनापुरी अवतरले! ते फारच तापट होते. त्यांच्या आतिथ्यात थोडीही कसर राहिली, तरी ते शाप देत असत. म्हणून दुर्योधनाने मोठ्या श्रद्धा व भक्तीने त्यांची सेवा केली. खूपच विनय व नियमबद्धतेने वर्तणुक केली.

दुर्वासांनीही दुर्योधनाची अनेक प्रकारे परीक्षा घेतली. "राजा, मला भूक लागलीय. आत्ता स्नान करून येतो." असे सांगून दुर्वास निघून जात व खूप उशीरपर्यन्त परतही येत नसत. आल्यावर म्हणत, "आता मला भूक नाहीय."

एकदा मध्यरात्री उठून ते म्हणाले, "आम्हा सर्वांना भूक लागलीय. जेवण वाढले, तर म्हणाले, "आमच्यातल्या कोणालाच भूक नाहीय." कधी-कधी तर

"अरे, हे काय भोजन आहे?" असे म्हणून अुठून जात.

अशा प्रकारे दुर्वासांनी अनेक प्रकारे सतावूनसुद्धा दुर्योधनाने मनावर ताबा ठेवून त्यांची सर्व प्रकारची सेवा केली. खुशीने दुर्वास त्याला म्हणाले, "राजा, तुझ्या सेवेनं खूप प्रसन्न झालोय मी. बोल काय देअू तुला?"

दुर्वासांनी आपल्याला शापले नाही याचा दुर्योधनाला फार आनन्द वाटत होता. त्याने शकुनि, कर्ण, दुःशासन यांचा सल्ला घेतला व तो दुर्वासना म्हणाला, "स्वामी, परम धर्मात्मा धर्मराज सध्या अरण्यात आहे. त्याच्याबरोबर त्याचे भाअू, द्रौपदी आणि अनेक ब्राह्मण आहेत. द्रौपदी या सर्वांना पोटभर अन्न देअून अन् नंतर स्वतः भोजन करून झोपली असेल, अशा अगदी नेमक्या वेळी आपण आपल्या शिष्यगणांसह तेथे पोचावं. अन् आतिथ्याची मागणी करावी. बास, हाच वर हवा मला."

दुर्योधनाची मागणी पूर्ण करण्यासाठी दुर्वास आपल्या शिष्यगणांसह काम्यकवनाकडे निघाला. दुर्योधनाच्या आनन्दाला आता पारावार नव्हता. तो म्हणाला, "आता पांडवांना नक्की दुर्वासांकडून शाप मिळेल. त्यांचा सर्वनाश ओढवलाच आता. इतक्या दीर्घ काळानन्तर माझी इच्छा पूर्ण होणार." शकुनी, दुःशासन यांनाही आनन्द वाटला.

काम्यकवनात त्या दिवशी द्रौपदीने आपले पति, ब्राह्मण इत्यादींना भोजन दिले आणि नंतर स्वतः भोजन करून ती झोपली.

त्याच वेळी आपल्या दहा हजार शिष्यगणांसह दुर्वास तेथे पोचले. आपल्या बंधूंसह सामोरा जाअून युधिष्ठिराने त्यांचे स्वागत केले; आणि पाद्यपूजा केली. तो दुर्वासांना म्हणाला, "महात्मन् आपल्या शिष्यपरिवारासह आपण माझे आतिथ्य ग्रहण करावं."

या महारण्यात रहात पांडव इतक्या सर्वांना भोजन कसे देअू शकतील याचाही दुर्वासांनी विचार केला नाही. त्याने सहजपणे त्यांचे आतिथ्य स्वीकारले. आपल्या शिष्यांसह प्रथम ते गंगास्नानाला गेले.

इकडे 'आता इतक्या साऱ्यांना भोजन कसे द्यावे' हे द्रौपदीला कळेना. दुसरा काही मार्ग न अुरल्याने तिने श्रीकृष्णाचे स्मरण केले.

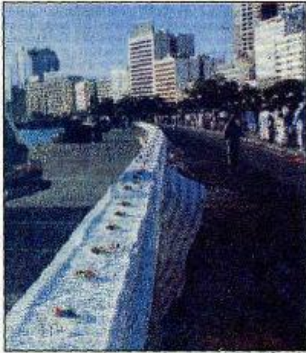
क्रमशः

'चान्दोबा' च्या बातम्या

सर्वांत मोठे खिसमस भेटकार्ड

केरळच्या लेखा एस् बाबू नावाच्या एका चित्रकला-शिक्षिकेने आपल्या शाळेच्या व्यवस्थापकांना खिसमस शुभकामना एका भेट-कार्डद्वारे पाठवल्या. या कार्डद्वारे तिने गेल्या वर्षी नोकरीवरून काढलेल्या अकराजणांची कैफियत मांडली. खिसमसचा क्षमा, प्रेम-भाव हा संदेश सर्वविदित आहे. कार्डात लेखाने विनन्तीकेली की, या सर्वांना परत कामावर घेतले जावे - हाच कार्डाचा मूळ अुद्देश होता. कार्डाचे आणखी एक वैशिष्ट्य असे - याची लांबी १,३३२ अंगुळे (१११ फूट) असून रुन्दी आहे ११ अंगुळे, वजन (७० ग्रॅम.) हे कार्ड तयार करायला लेखा

एस्.बाबू हिला दहा दिवस लागले.

खूप लांबीचा केक

युनायटेड अरब एमिरेट्सची स्थापना पंचवीस वर्षांपूर्वी झाली. रजतोत्सवाच्या या प्रसंगी एक केक बनवण्यात आला. त्याची लांबी २.५ कि.मी. व वजन ७४ टन होते. २,००,००० लोक तो खाअू शकतील अशी कल्पना होती परन्तु प्रत्यक्षात तो ५०,००० लोकांनाही पुरला नाही. दुबई समुद्रकिनाऱ्यावर औपचारिक रीत्या तो कापण्यात आला. पण जमलेली जनता इतक्या अुत्साहाने त्यावर तुटून पडली की काही क्षणातच केक होता की नव्हता अशी स्थिती झाली! याचे एक मुख्य कारण असे होते की, यापूर्वी एक अशी अफवा पसरली होती की या केकमधे सोन्याची नाणी आणि सहा बेंझ मोटरकार्सच्या किल्ल्या दडवण्यात आल्या आहेत. खरे पहाता हा संपूर्ण एकच एक केक नसून ५,१७५ केक्स् एकाशेजारी एक ठेवून तो बनवण्यात आला होता. त्यात ३०,८०० कि. फळे, ५,७०० कि.खजूर, ८,६०० कि. आटा, ७६,३०० अंडी व टनों तूप- साखर इ. पदार्थ वापरण्यात आले होते. केक तयार करण्याकरता २८ हॉटेले २५ दिवस रात्रं-दिवस काम करत होती.

विक्री चा अुच्चांक

गेल्या वर्षी अमेरिकेची सुप्रसिद्ध सिने-अभिनेत्री मेरिलिन मन्रो हिच्या स्मरणार्थ तिच्या चित्राचे पोस्टाचे तिकीट काढले गेले. एका वर्षातच ४६,०००,००० तिकिटांची विक्री झाली. १९९६ मधे सुप्रसिद्ध पॉप सिंगर एल्विस पीसली च्या गौरवार्थ डाक तिकिट निघाले होते. तीन वर्षात १२४,०००,००० तिकिटांची विक्री झाली. डाक-तिकिटांच्या या विक्रीने नवा अुच्चांक प्रस्थापित केला आहे.

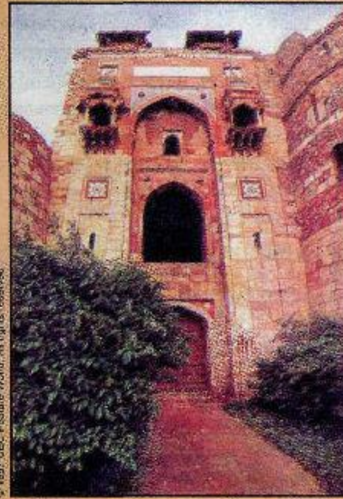
चांदोबा पुरवणी १०१

आपल्या देशाची सौन्दर्य स्थळे

जुना मजबूत किल्ला

असे मानले जाते की आपली राजधानी दिल्लीच्या मध्यावर पांडवांचे निवास-स्थल इन्द्रप्रस्थ वसले होते. येथेच एक जुना किल्लाही आहे. १५३३ मधे दुसरा मोगल बादशहा हुमायून याच्या जमान्यात या किल्ल्याला 'दीन पन्ना' नावाने संबोधले जात असे. हुमायूनन्तर बादशहा बनला शेरशाह सूरी. अुंच अुंच तटांनी घेरलेल्या या भवनाला त्याने आपला किल्ला बनवला. आणि चारी बाजूंना आणखी काही इमारती निर्माण केल्या. १५४०-१५४५ च्या काळात शेरशाहने किल्ला आणखी मजबूत बनवून त्याचे नाव ठेवले 'शेरघर', १५४१ मधे त्याने 'किला ए कुन्हा' ही मशीद बनवली. लांब चार प्राकार असणाऱ्या या किल्ल्यात प्रवेश करायचा, तर तलीखी दरवाजातून नजावे लागते. किल्ल्याच्या अुंच भिंतींसमोर विचित्र जनावरांनी भरलेले सुन्दर प्राणीसंग्रहालय आहे. किल्ल्यात पुरातत्व खात्याने खोदाई केली असता दगडी मूर्ती व स्वयंपा- काची भांडी सापडली. त्या द्वारे असे सिद्ध होते की या स्थळाच्या संस्कृतीचा इतिहास दोन हजार वर्षे जुना आहे.

आपल्या देशचे ऋषि-मुनी

जैगीषव्य

एका सुंदरशा अरण्यप्रान्तात एका डोंगरपायथ्याशी देवल नावाच्या मुनिने एक आश्रम स्थापला अन् आपल्या शिष्यांसह तो तेथे राहू लागला. एके दिवशी 'जैगीषव्य'' नावाचा एक अतिथि त्यांच्याकडे आला.

देवल व त्याच्या शिष्यांनी भक्ति व श्रद्धेने त्याची सेवा केली. परन्तु अतिथीच्या गरजा फारच मर्यादित होत्या. ते नेहमीच शान्त व हसरे दिसत. मुखावर चिन्तेची एक रेषाही कधी दिसत नसे त्यांच्या!

एकदा जैगीषव्य ध्यानमग्न असताना देवल समुद्रस्नानाला गेले. तेंव्हा त्यांना असे दिसले की जैगीषव्य स्नान आटोपून तटावर येत आहेत. त्यांना असे वाटले की कदाचित जैगीषव्यांना एकादा जवळचा मार्ग माहीत असल्याने आपल्या अगोदरच येथे पोचून त्यांनी स्नानही अुरकले. परंतु ते आश्रमात पोचले तेव्हा त्यांना दिसले की जैगीषव्य आपण अगोदर पाहिलेल्या अवस्थेतच अजून ध्यान करत आहेत! दुसऱ्या दिवशी आणखी एका मुनीच्या आश्रमात ते गेले असतं, तेथेही त्यांना जैगीषव्य दिसले! यानन्तर एकदा पुन्हा त्यांना ते नदीतटावर दिसले. यानन्तरही देवल जिथे-जिथे जात तिथे-तिथे नुसते स्मरण करताच त्यांना जैगीषव्य मुनि दिसू लागले! हा अनुभव तर त्यांना फारच विचित्र वाटला.

आता त्यांना रहावेना. एके दिवशी त्यांनी जैगीषव्यांना भेटून याबाबत विचारले. परन्तु 'आपण या बाबत काहीच जाणत नाही' असे अुत्तर त्यांना मिळाले.

यानन्तर देवलने आपली शंका अनेक महान् लोकांजवळ त्यांनी प्रकट केली. शेवटी एका महान् व्यक्तीने त्यांना सांगितले, 'ब्रह्मत्व हे चराचर सृष्टींत भरलेले असते. प्रत्येक ठिकाणी, प्रत्येक वस्तूत हेच एक ब्रह्मत्व असते. ब्रह्मत्वाबाहेर जगात काहीही नाही. जैगीषव्याने आपल्या समस्त इन्द्रियांवर ताबा मिळवला आहे. एकाग्रचित्त होअून ध्यान करत असतानाच ते ब्रह्मस्वरूपात लीन झालेले असतात. विश्वात असे कोणतेच ठिकाण नव्हे, की जिथे ब्रह्मत्व नाही. यामुळेच जिथे स्मरण करावे तिथे जैगीषव्य दिसतातच!

तुम्हाला माहीत आहे काय?

विलक्षण नववर्ष

यूमाश हे स्वित्सर्लंडचे एक छोटेसे गाव. तेथे दरवर्षी तेरा जानेवारीला नववर्ष दिन साजरा केला जातो. त्या दिवशी माणसे झाडांचा वेष घेतात. हसत खेळत एकमेकांच्या घरी जाअून त्यांना नववर्षाच्या शुभकामना देतात. काही लोक शेवाळे, वाळकी पाने व गोगलगायींपासून बनवलेले पोशाख घालतात, तर दुसरे काहीजण गवत, झाडांची साले इ. नी बनवलेले पोशाख घालतात.

इन्द्रधनुष्य

सुगन्ध पसरणाऱ्या अुदबत्त्या

अेक अुदबत्ती पेटवा, की बस, सारी खोली सुगंधाने भरून जाते. इतका सुगंध भरलेला असतो त्यात. देवांची तसबीर आणि मूर्तींसमोरही या जाळण्यात येतात. विशेषत: पूजेच्या वेळी यांचा अवश्य अुपयोग केला जातो. आपल्या देशात जवळजवळ ४,९८,०० कुटुम्बे दर वर्षी ७९० करोड रुपये या अुदबत्त्यांवर खर्च करतात. पूर्वी गुलाब, चमेलीची फुले आदींचा अुपयोग करून अुदबत्त्या बनवल्या जात. पण आता या 'मचिलासमकरन्द' वृक्षांपासून बनवल्या जात आहेत. हल्ली युरोपांतील सुगंधी द्रव्यांची खूप मागणी असते. असे अत्यन्त आधुनिक सुगंध बनवण्यात फ्रान्सचे स्थान पहिले आहे.

आरोग्याची गुरुकिल्ली

गुरुनाथला पडसं झालं. गळा जड होऊन आवाजही नीट निघत नव्हता. पुन्हा-पुन्हा नाक शिंकरावं लागत होत. अन् डोळे पुसावे लागत होते. डोकेही दुखत होते. त्यामुळे कपाळ दोन्ही बाजूंनी दाबावं लागत होतं. जेवण तर केलं, पण ताप आल्यासारखा वाटत होता.

हे सारं सहन होईनासं झाल्यामुळे त्यानं आपल्या मुलाला वैद्याकडे पाठवलं. वैद्यानं काही गोळ्या दिल्या. त्या खाल्ल्यावर ताप कमी झाल्या सारखं वाटलं, पण बाकीच्या लक्षणांत काहीत फरक पडला नाही.

संध्याकाळी तो स्वत:च वैद्याला भेटायला निघाला. वाटेनं तो शिंकत होता; वारंवार खोकलाही येत होताच. दोन-ठिकाणी कट्ट्यांवरही विश्रान्तीसाठी थांबला तो.

त्याची अवस्था पाहून अनेकांनी सहानुभूती दाखवली. वैद्याकडे पोचताच तो म्हणाला, "अरे, तुम्हीच चालत आलात?" अन् नन्तर त्यानें आजाराबद्दल विचारुन घेतलं. "तुमच्या मुलानं संगतवार सांगितलं नाही !" असं म्हणत त्याने नाडी-परीक्षा केली. एक नवे औषध सांगून मात्रा देत म्हटले, " आता एक आठवडाभर पोटभर जेवा आणि विश्रान्ती घ्या. पडसं कमी होण्यासाठी ही मात्रा खात रहायला हवी."

पडसं कमी झालं नाही तोच गुरुनाथ पाय घसरुन पडला अन् गुडघ्यात लचक भरली. बायकोनं गरम फडक्यानं शेक दिला, वैद्यानं लेप लावला. गावच्या गणाचाऱ्यानं येऊन सहानुभूती दाखवत सांत्वन केले.

या घटनेनंतर पंधरा दिवसांनी गुरुनाथच्या कानात दुखू लागलं. तीन दिवस ठणका लागला होता. नंतर पोट दुखू लागलं अन् छातीतही वेदना होऊ लागल्या. त्याला तर वाटलं की आपल्याला हृदयविकाराचा

सुदाम पाटील

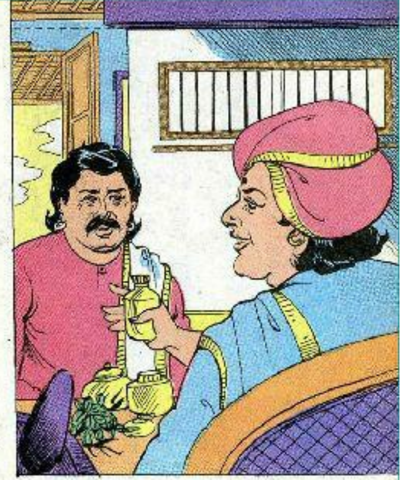
झटका आलाय. पण वैद्यानं तपासून 'तसं' काही नसल्याचं सांगितलं. वातामुळे तसं झाल्याचं म्हणाला वैद्य. आता कुठ सर्वांना 'हुश्य' झालं !

वर्षभर अधून मधून असंच काही-काही होत राहिलं. गावचे लोक गुरुनाथला सहानुभूती दाखवत राहिले. ही बातमी त्याचा मेहुणा शंकर याच्या कानी गेली. अन् तो गुरुनाथला भेटायला आला. त्याने म्हटले मेहुणूनच वयामुळेच असे आजार होसायत मला ! दिवसेंदिवस माझी तब्येत बिघडत चाललीय."

" अरे, असं काय बोलताय तुम्ही? म्हातारे थोडेच झालायत्? पन्नास वर्षांचे तर आहात ! साठीची माणसंसुद्धा कित्ती ठणठणीत असतात! आरामात फिरत असतात ती. तब्येतीच्या विचारानं इतकी चिन्ता का करता?" असे म्हणून शंकरने गुरुनाथला धीर दिला.

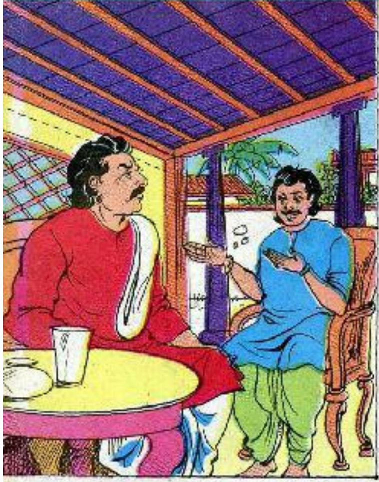
"चिन्ता करु नका, असं सहज म्हणालास खरं ! पण मी किती अडचणींना तोंड देतोय, हे तुला काय माहीत? मला तर त्या सहन होत नाहीयेस, काय करावं हेच सुचत नाहीय मला ! या रोगांपासून वाचणं शक्य नाही असं वाटू लागलंय मला ! अन् सगळं सहन तर करत रहावं लागणार नं !" त्याच्या बोलण्यात विषाद होता. असं वाटत होतं की तो आपली असहायता तीव्रपणे सोसतोय.

"माझ्या बोलण्याचा असा अर्थ नव्हे की तुम्ही या रोगांची पर्वाच करु नका. बेपर्वाई तर फार वाईट. एक माणूस विषबाधेनं चाळिशीतच मेला. एक बाई दम्यानं वारली, ती तर तीसचीही नव्हती ! दोन्ही आमच्याच

गावचे बरं ! पण आजार केवळ औषधानंच बरे होत नसतात, जीवनात काही आरोग्य-नियमांचं पालन करावं लागतं." शंकर म्हणाला. "सांग तर खरं-कोणत्या नियमांची माहिती आहे तुला?" गुरुनाथनं विचारलं.

"मी कधी बाहेरचं काही खात नाही. एकाद्या सणाला जास्तकमी खाल्लंच, तर दुसऱ्या दिवशी उपास करतो मी ! दररोज खूप दूरवर पायी फिरायला जातो; स्वत:ची सगळी कामं स्वत:च करतो. जी कामं करतो, नी घाईगडबडीनं न करता सावकाश करतो. कसलीही काळजी करत बसत नाही. जे काही करतो, ते देवाचं नाव घेऊन करतो. आसपासच्या माणसांवर विश्वास ठेवतो. कोणी एकादं भलं काम केलं तर आनन्द वाटतो मला. कोणी माझं काही

वाकडं केलं, तर त्यांच्यापासून दूर रहातो, पण त्यांच्याबद्दल मनात सूडभावना नाही बाळगत मी. माझ्या दृष्टीनं हीच तर सगळी आरोग्य-सूत्रं! यामुळे मी आजवर कधी आजारी पडलो नाही. मला वाटतं की, ज्या मार्गानं जातोय, तो शुभदायक, सुखकारक आहे.'' शंकरने आपले विचार व्यक्त केले.

'' पण तू जे जे करतोस, त्या सर्वांचं मीही पालन करत असतोच की ! कळत नाही, हे रोग माझ्यामागेच का लागलेत !'' गुरुनाथ त्रासून बोलला.

क्षणभर थांबून गुरुनाथ म्हाणाला, ''नीट विचार करुन पहा, की मी जे-जे करतो, त्यातलं तुम्ही काय करत नाही.''

खूप विचार करुनाही आपण शंकरच्या आरोग्य सूत्रांचं पालन बरोबर करतो. असंच गुरुनाथला वाटलं. तो म्हणाला, ''आपल्या दोघांच्या आरोग्य-नियमांच्या पालनात काहीच फरक नाहीय. तरीही आणखी काही विशेष असेल तर सांग.''

''तुम्ही मोठे आहात माझ्याहून. माझे सख्खे मेहुणे आहात. तुमच्या चुका काढणं बरं नव्हे, असं वाटतं मला. मर्यादा सोडणं बरं नव्हे ना. तेंव्हा आणखी कोणाला विचारुन पहा.'' शंकर बोलला.

गुरुनाथने प्रथम बायकोलाच याबद्दल विचारलं. नवऱ्याच्या चुकांवर बोट ठेवणं तिलाही अुचित वाटलं नाही. मुलालाही विचारुन पाहिलं, तर तो बोलायला कचरत होता. आपल्या नोकराला विचारलं, तर त्यानेही आपल्या वाक्-चातुर्यानं स्वतःचा बचाव केला.

हे सारं पाहून शंकर म्हणाला, ''या लोकांना विचारलंत, तर कोणी खरं सांगणार नाहीत, कारण ती सगळी आपलीच ना ! जे वयानं तुमच्यापेक्षा मोठे असूनही ज्यांची प्रकृति अुत्तम असेल अन् तुम्हाला भीत नसतील अशांना विचारा. वयानुसार आरोग्य नियमही बदलत रहातात, हे तर सर्वांना ठाअूक आहे. मी पाळत असलेले नियम कदाचित् तुम्हाला आवडणार नाहीत; तुमच्या इच्छे विरुध्द असतील. तेंव्हा कोणा वडीलधांऱ्यांनाच विचारणे अुत्तम.

अशा माणसाबद्दल गावच्या वैद्याशिवाय कोणाला माहिती असणार बरं? म्हणून गुरुनाथ वैद्याकडे गेला. ''वैद्यराज, आपल्या गावात कोण सर्वात अधिक आरोग्य-शील, हे सांगू शकता तुम्ही?''

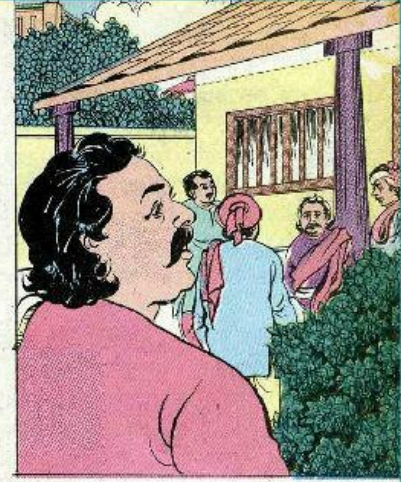
जराही न संकोचता वैद्यानं सांगितलं, ''या गावात शत्रुघ्नपेक्षा जास्त निरोगी कोणीही नाही. तो एक दिवसही कसल्या औषधासाठी माझ्याकडे आलेला नाहीय.

शत्रुघ्नने तर साठी ओलांडलीय; पण अजूनही तो एकाधा दगडासारखा टणटणीत दिसतो. कुठे जायचं तर नेहमी पायीच जातो. लोक म्हणतात की त्याला कधी साधं पडसेही झालेलं नाहीय. वैद्यानं त्याचं नाव सुचवेपर्यन्त आपल्याला शत्रुघ्न कसा आठवला नाही, याची गुरुनाथला शरम वाटली. तो त्याला भेटायला गेला.

शत्रुघ्न गल्लीसमोर पारावर बसला होता अन् त्याला घेरुन गावची काही प्रमुख माणसं बसलेली होती. त्यांच्यातला एक जण शत्रुघ्नला म्हणाला, ''माझ्या घरी गाण्याचा कार्यक्रम झाला, तुम्ही नाही आलात? तुमच्या वहिनीला फार वाईट वाटलं पहा.''

''नक्की आलो असतो, पण त्या दिवशी खूप खोकला येत होता. गाण्याला येअून तिथे खोकत राहिलो असतो, तर इतरांना गंमत राहिली नसती ना ! मनातल्या मनात शिव्या नसत्या दिल्या त्यांनी? म्हणून मुद्दामच नाही आलो. मधात तुळशीची पानं बुडवून खाल्ली-बास, खोकला गेला सुद्धा पळून !''

आणखी एका माणसानं तक्रार केली, ''शेजारगावी माझ्या भावाचं लग्न होते. तुम्ही का नाही आलात?'' शत्रुघ्न ने सांगितलं, ''मला जोरदार पडसं झालं होते शिंकाही येत होत्या खूप. लग्नासारख्या ठिकाणी शिंकणं अशुभ वाटतं ना, म्हणून नाही आलो.'' पुढं त्यानं आपण मिऱ्याचा

काढा पिअून पडसं बरं केल्याचंही सांगितलं.

शत्रुघ्न अशा प्रकारे तिथे अुपस्थितांच्या प्रश्नांना अुत्तरं देअून त्यांच्या शंका दूर करत राहिला. अुत्तरं ऐकून गुरुनाथला वाटलं. ''अरे, आपल्यासारखेच सारे आजार शत्रुघ्न-लाही घेतातच की! पण फरक इतकाच की, आपण वैद्याकडून औषधं आणून घेतो, अन् हा घरगुती औषधं घेत रहातो.

सर्वजण निघून गेल्यावर शत्रुघ्ननं गुरुनाथला म्हटलं, ''हं, आता तुला कसली कैफियत देअू?''

''मला कसलीही कैफियत नकोय. मी तर तुझ्या बाबत जाणून घ्यायला आलोय खरोखरच तुला इतके रोग झाले? की आलेल्या लोकांपासून स्वतःला वाचवण्या-साठी खोटी कारणं देत राहिलास?''

गुरुनाथनं विचारलं.

"अरे, आत्ता-आत्ताच तूच तर म्हणालास की तुला खोकला, पडसं, कानाचं दुखणं, पायात लचक वगैरे आजारांचा त्रास झाला? मी ते सर्व आपल्या कानांनी ऐकलंय. खरं सांग, तू कधी आजारी नाही पडलास?" आश्चर्यानं गुरुनाथनं विचारलं.

"अरे हे माणसाचं शरीर आहे बाबा ! शरीर असेपर्यन्त लहानमोठ्या कटकटी तर असतात-देवी, विषबाधा, हृदयविकार इत्यादी ! हेच तर खरे रोग." शत्रुघ्न म्हणाला.

त्याला प्रणाम करत गुरुनाथ म्हणाला, "माझी शंका दूर झाली. तुझ्या आरोग्याचं रहस्य हेच की, तू या लहानसहान आजारांना 'आजार' म्हणत नाहीस. मी अुगीच पराचा कावळा करून काळजीत पडतो, दुखण्याचा 'बाअू' करतो. माझी चूक कळली मला !"

शत्रुघ्न म्हणाला, "माझं जरा डोकं दुखतंय. एक झोप काढली की ठीक होईल सगळं काही." इतकं बोलून तो घरात निघून गेला.

गुरुनाथ मोठ्या अुत्साहानं घरी परतला. यानन्तर कधी-कधी त्याला डोके-दुखी, पडसं, खोकला, दातदुखणं वगैरेंचा त्रास झाला, पण त्यानं त्याची कधी पर्वा केली नाही. त्याबाबत कधी कुणाला सांगितलंही नाही. त्यामुळे सर्वजण म्हणू लागले, "गुरुनाथची तब्येत सुधारलीयसं वाटतंय."

शत्रुघ्नच्या अुदाहरणावरून गुरुनाथने आरोग्याचे नियम बनवून टाकले.

१. बारीक - सारीक दुखण्यांचा कधी 'बाअू' करायचा नाही.

२. कधी - कधी या दुखण्यांकडे दुर्लक्ष करून आपले रोजचे व्यवहार चालू ठेवणं फायद्याचं असतं.

३. जरूर तिथे घरगुती औषधांचा वापर करून थोडी विश्रान्ती घ्यायची.

४. वयानुसार मानव-शरीराच्या काही तक्रारी चालू रहाणारच. त्यांना फार महत्व देअून 'आजार' असं म्हणायचंय नाही.

५. लचक वगैरे भरली तर लेप लावणं, चोळणं, शेकणं या अुपायांनी बरं वाटू शकतं. लगेच वैद्याकडे धावायची गरज नाही.

६. मुख्य म्हणजे आपलं 'तारतम्य' बाळगायचं.

अर्धा आणा

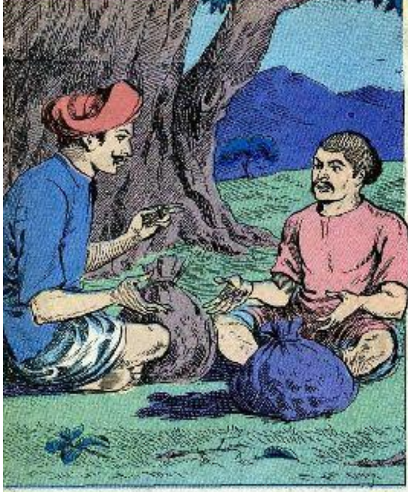
एका गावात रतन नावाचा एक गरीब माणूस रहात होता. त्याची अदम्य इच्छा होती की, आपण खूप कमाई करून एक शेतकरी बनावं; इतर शेतकऱ्यांप्रमाणेच आपलं सामान घेअून बाजारात नेअून विकावं. पण बिचाऱ्याची इच्छा पूर्ण होत नव्हती. ती केवळ एक स्वप्नच बनून राहिली होती. खूप मेहनत करत असे तो, पण ती कमाई रोजचं पोट भरायलाच फक्त पुरेशी होत असे.

रतननं ठरवलंच की, काहीही करून बाजारात जाअून माल विकून येईनच. त्याच्याजवळ पोतंभर लोकर होती. मनात आणलं तर ती एवढीशी लोकर तो गावातच विकू शकला असता. बाजारात नेअूनही त्याला यापेक्षा जास्त पैसेही नसते मिळाले. अुलट लोकर बाजारात नेली असती तर लोकांनी त्याची टरच अुडवली असती.

त्यामुळे रतन एक दिवस जंगलात गेला आणि त्यानं एका पोत्यात वाळकी पानं भरून आणली. त्या पानांवर त्यानं लोकर पसरली. आणि गाठोडं बांधून तो बाजाराकडे चालू लागला.

मगन नावाचा असाच एक माणूसही त्या दिवशी बाजारात आला. त्याच्या जवळही एक पोतं होतं. त्याच्या पोत्यात एक तृतीयांश कसलीशी कच्ची फळं होती. त्यांच्यावर त्यानं न सोललेली सुपारी पसरली.

रतनला बाजारात प्रवेश करायचं धाडस होत नव्हतं, त्यामुळे तो थोड्या अंतरावर आपलं पोतं घेअून बसला. मगनही तिथेच येअून बसला. दोघांनी एकमेकांशी गप्पा मारल्या; एकमेकांना 'तू काय आणलं आहेस' असंही विचारलं. आपल्या पोत्यातून लोकर काढून दाखवत रतन म्हणाला, "अुत्तम माल आहे!" मगननंही आपल्या पोत्यातून सुपारी काढत म्हटलं, "पाहिलंस, लिंबासारख्या

मोठमोठ्या सुपाऱ्या आहेत.''

''बाजार खूप जोरात चाललाय ना? आपल्याशी कोणी ना बोलायला तयार होणार, ना कोणी आपला माल घ्यायला तयार होणार. त्यापेक्षा आपणच एकमेकांशी आपापल्या वस्तु बदलून घेतल्या, तर कसं होईल?'' मगननं विचारलं.

''लोकरीच्या बदल्यात सुपारी?'' रतननं आश्चर्य दाखवलं. मगनची ही अदलाबदली व्हावी अशी इच्छा असल्यानं तो म्हणाला, ''पण सुपारी काही तुझ्या लोकरीपेक्षा कमी मोलाची नव्हे. खूपच चांगला माल आहे. ठीक आहे, तू मान्य केलंस तर अर्धा आणा मी निराळा देईन तुला.'' मगन म्हणाला.

रतननं ते मान्य केलं. दोघांनी पोती बदलून घेतली, 'अच्छा, निघतो मी!'' म्हणून मदन पुढे जाऊ लागला.

पण रतन 'कबूल केल्याप्रमाणे अर्धा आणा दे नं!'' असं बोलत त्याच्या मागे लागला.

''हो हो, द्यायचे आहेत तुझे पैसे. पण आता तर माझ्याजवळ फुटकी कवडीही नाहीय. भिऊ नकोस. पैसे नक्की देईन मी. माझा पत्ता सांगतो तुला.'' असे म्हणून पत्ता सांगून मगन निघून गेला.

काही दिवसांनी आपला अर्धा आणा वसूल करायला रतन मगनच्या गावी गेला. मगन गावच्या सावकाराकडे काम करत असे. रतनला पाहिल्याबरोबर त्यानं आरोप केला, ''तू फसवलंस मला. बुडवलंस!'' रतनही म्हणाला, ''तू तरी काय कमी आहेस? तूही फसवलंसंच की!'' मगन म्हणाला, ''मग हिशोब झाला बरोबर.'' ''नाही नाही, असं नाही होणार! तू मला अर्धा आणा द्यायलाच हवास. तू कबूल केलं होतंस. आधी चुकव आपले पैसे.'' रतनने आग्रह धरला.

''आत्ताही काहीच नाहीय माझ्याजवळ. पण आपला दोघांचाही लाभ होईल असा अुपाय सांगतो बघ मी तुला. माझ्या सावकाराच्या घरामागे एक खोल खड्डा आहे. मी स्वत: सावकाराला एकदा त्यात अुतरताना पाहिलंय. नक्कीच त्यानं सोनं किंवा काळा पैसा लपवला असला पाहिजे तिथे. आज मध्यरात्री आपण खड्ड्यात अुतरू अन् मिळेल ते वाटून घेऊ. कबूल?'' मगननं विचारलं. रतनने ताबडतोब होकार दिला.

त्याच रात्री मगन एक पोतं आणि मोठा दोर घेअून आला. दोघं सावकाराच्या आवारात पोचले. रतननं दोर घट्ट पकडला.

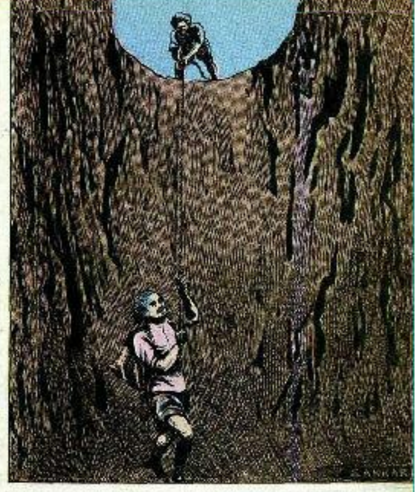
मगन पोतं घेअून दोराच्या साह्यानं खड्ड्यात अुतरला. खूप शोधलं तरी मातीशिवाय काहीच आढळलं नाही तिथे.

''रतन तर चांगला पोचलेला माणूस आहे. इथे काहीच नाहीय म्हटलं तर दोर खड्ड्यात टाकून कदाचित पळून जाईल. तेंव्हा सावधगिरी बाळगायला हवी. मला वर जाता येईल असा काही अुपाय करायला हवा.'' स्वत:शी मगननं असा विचार केला अन् पोतं दोराला बांधून तो ओरडला - हे पोतं वर खेचून घे, अन् मग पोतं सोडवून मला काढण्यासाठी पुन्हा दोर खाली सोड.'' रतननं मोठ्या अुत्साहानं पोतं वर खेचून घेतलं.

''हा मगन काही मोठा विश्वसनीय माणूस नाहीय. त्याला का यात हिस्सा देअू? राहू दे नं त्याला खड्ड्यातच पडून! त्यातच कल्याण आहे माझं!'' असा विचार करून पोतं आपल्या पाठीवर लादून त्या भराभरा आपल्या गावाकडे निघाला. पण तो पोत्यात खुद्द मगनच बसला असल्याचं त्याला काय माहीत?

थोडं दूर गेल्यावर पोत्याच्या ओझ्यामुळे त्यानं ते खाली ठेवलं. त्याबरोबर ते अुघडून मगन बाहेर आला.'' बदमाष! पुन्हा फसवलंस की मला!'' रतन त्याला पाहून ओरडला.

''मग तू काय कमी आहेस? जी सज्जनता दाखवत होतास, ती कुठे गेली आता? मला हिस्सा न देता आपणच सर्व हडपावं असाच विचार होता न तुझा? मग बरोबर हिशोब झाला, गप्प बस आता.'' मगन म्हणाला.

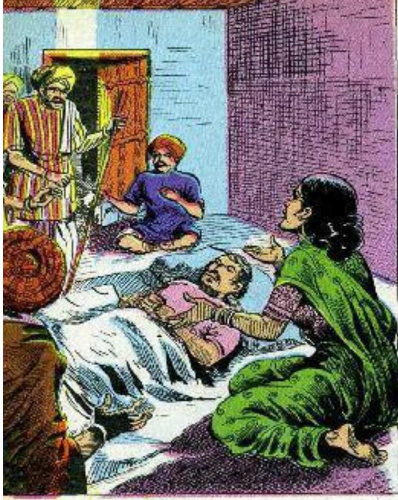

''मी का गप्प राहीन? माझा अर्धा आणा तर द्यावाच लागेल तुला! तू शपथ घेतली होतीस.''

''मी देणार नाही असं थोडंच म्हटलं? माझ्याजवळ असेल तेंव्हा देईनच.'' मगन म्हणाला, नंतर दोघं आपापल्या गावाला रवाना झाले.

काही महिन्यांनी मगनचं लग्न झालं. बायको बरोबर थोडं धनही घेअून आली. त्यानं नोकरी सोडून दिली व शेत खरीदून तो स्वत: शेती करू लागला. थोडंफार धन कमवून गावाबाहेर त्यानं एक छोटंसं घरही बांधलं.

रतन तर इकडे नेहमीप्रमाणेच मेहनत करून पोट भरत होता. अचानक एक दिवस त्याला मगनकडून अर्धा आणा येणं असल्याची

आठवण झाली. तो वसुलीसाठी मगनच्या गावी गेला.

मगन आपल्या घराजवळच बसला होता. रतन आपल्याच घराकडे येत असल्याचं त्याला दिसलं. लगेच घरात शिरून तो बायकोला म्हणाला, ''अग, कर्जवसुलीसाठी रतन येतो आहे. मी इथं मेल्या माणसासारखा पडून रहातो अन् तू माझ्याजवळ बसून रडायला लाग. संध्याकाळपर्यन्त अशीच रडत राहिलीस तर याच्यापासून कायमची सुटका होईल आपली. बायकोनं मगननं सांगितल्याप्रमाणे सर्व केलं. रतननं घरात येऊन सारा प्रकार पाहिला.

''मगन कसं तुमचं कर्ज फेडू शकतील आता? सारी ऋणबंधनं सोडून ते निघून गेले. तुमच्याबद्दल ते कधीकधी माझ्याजवळ बोलत असत. दोघं खूप चांगले मित्र होता ना तुम्ही? तुमची स्वतः जमीन घेऊन शेती करायची इच्छा होती ना? स्वतःचा माल घेऊन बाजारात जायचं होतं तुम्हाला! सुद्धा आमची स्थिती बरी असल्यानं तुमचा अर्धा आणा व्याजासकट द्यायची त्यांची इच्छा होती.'' असं म्हणत ती रडत राहिली.

''कशाचं काय घडलं हे! मदन माझा कायमचा दोस्त आहे. त्याची अन्त्यक्रिया करूनच जाईन मी! आम्ही मिळून काय काय करायचं सोडलंय?'' रतन दुःखानं म्हणाला. नंतर बाहेर जाऊन स्मशानात नेण्यासाठी काही शववाहक घेऊन आला.

मगनची बायको म्हणाली, ''माझे नातेवाईक येईपर्यंत मी प्रेत नेऊ देणार नाही.''

सूर्यास्त झाला, तरी रतन तेथून जाईना. आसपासची माणसंही गोळा होऊन म्हणाली, ''प्रेत अुचललं जाईपर्यन्त आमच्या घरात तरी चुली कशा पेटणार? प्रेत आपण एखाद्या ओसाड देवळात नेऊन ठेवू.''

त्याप्रमाणे मगनला अुचलून देवळात ठेवण्यात आलं.

मध्यरात्र झाली. मंदिराबाहेर लोकांच्या पावलांची चाहूल आली. रतन लगेच गर्भागारात लपून बसला. थोड्या वेळात चोर देवळात आले. त्यांच्या सरदारानं गाठोडं खाली ठेवलं; त्यातून किंमती दागिने, पैसे इ. काढलं अन् त्याचे चार वाटे केले. त्यात एक सुराही होता. चोरांच्या सरदारानं विचारलं, ''हा कोण घेणार?'' तिघेही म्हणाले की, तो कोणाच्याच कामाचा नाही.

''नाही, हा चांगला तीक्ष्ण आहे. पहा तुमच्या समोर मी या प्रेताचे दोन तुकडे करतो'' असे म्हणून सरदार मगनजवळ आला.

आता मगन ताबडतोब अुठून ओरडू लागला, ''अरे भुतांनो, तुम्ही सर्व कुठे धडपडायला गेलात रे? चोरांना भिऊन पळालात काय?'' आता रतनही बाहेर आला. चोर भुतं पाहून पळून गेले.

''पाहिलंस? भाग्य फळफळलं आपलं! चल आता हे सारं वाटून घेऊ आपण.'' असं म्हणून लुटीचा माल त्यांनी वाटून घेतला.

''झालं ते छानच झालं. पण तू अजून माझा अर्धा आणा दिलाच नाहीस!'' रतननं विचारलं अन् पुन्हा दोघ भांडू लागले.

एवढ्यात दूर पळालेले चोर एका ठिकाणी थांबले. सरदार आपल्या साथीदारांना म्हणाला, ''फार भ्याडपणा दाखवला आपण. मोठ्या योध्यांनाही टक्कर देणारे आपण असे भिऊन शेपूट आत घालून सारा माल सोडून पळून आलो. ज्याच्यात हिंमत असेल, त्यानं तिथं जाऊन काय चाललंय ते हळूच पहावं.

बाकीच्या तिघांनी नकार दिल्यामुळे खुद्द त्यांच्या सरदारालाच जावं लागलं. मोठं धैर्य एकवटून तो देवळाजवळ आला अन् आत काय चाललंय ते ऐकू लागला. आत मदन रतन जोरजोरात ओरडत होते. रतन 'माझा अर्धा आणा देतोस की नाही?'' असं ओरडत होता अन् 'तुझं धन तुला व्याजासहित मिळालंय' असं सांगत होता.

त्यांचं बोलणं ऐकून चोरांचा सरदार घामाघूम झाला. बाकी साथीदारांजवळ जाऊन तो म्हणाला, ''तिथं किती भुतं आहेत याची आपण कल्पनाच नाही करू शकत. आपला लुटीचा माल त्यांनी वाटून घेतलाय. एकेकाला फक्त अर्धा-अर्धा आणाच मिळालाय. काहींना तोही न मिळाल्यानं ती आपसात भांडत आहेत. आजचा दिवस शुभच म्हणायचा की आपले प्राण तरी वाचले! चला जाऊया इथून!'' चोर तिथूनही दूर पळून गेले.

शेवटी रतन आणि मगन यांच्यात समजोता झाला. आपल्या अर्ध्या आण्याच्या बदल्यात रतननं सुरा घेतला. गावी आल्यावर रतननं त्या धनातून एक शेत घेतलं लग्न करून आता तो शेतकरी बनला. बाजारात माल घेऊन जाण्याची त्याची इच्छाही आता पुरी झाली.

